

Covid-19 Salgınının Ücretli ve Ücretsiz Kadın Emeği Üzerindeki Etkileri

Effects of the Covid-19 Pandemic on Women's Paid and Unpaid Labor

Elif Özlem ÖZÇATAL

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Aralık 2022, Cilt 12, Sayı 2, Sayfa 209-230
December 2022, Volume 12, Issue 2, Page 209-230

E-ISSN: 2148-483X

2022-2

e-posta: sgd@sgk.gov.tr

Yazılar yayınlanmak üzere kabul edildiği takdirde, SGD elektronik ortamda tam metin olarak yayımlamak da dahil olmak üzere, tüm yayın haklarına sahip olacaktır. Yayımlanan yazılardaki görüşlerin sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazı ve tablolardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

If the manuscripts are accepted to be published, the SGD has the possession of right of publication and the copyright of the manuscripts, included publishing the whole text in the digital area. Articles published in the journal represent solely the views of the authors.

Some parts of the articles and the tables can be cited by showing the source.

23. SAYIDA HAKEMLİK YAPAN AKADEMİSYENLERİN LİSTESİ

REFeree LIST FOR THIS ISSUE

Prof. Dr. Levent AKIN
Ankara Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Burcu KÜMBÜL GÜLER
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Erdem CAM
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Prof. Dr. Yusuf ALPER
Uludağ Üniversitesi
İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Müslüme NARİN
Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Özgür Hakan ÇAVUŞ
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Kadir ARICI
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Faruk SAPANCALI
Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Ayhan GÖRMÜŞ
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Murat ATAN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Umur Omay
İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi

Doç. Dr. Volkan İŞİK
Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Prof. Dr. Ufuk AYDIN
İstanbul Aydın Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Prof. Dr. Fatih UŞAN
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Hukuk Fakültesi

Doç. Dr. Banu METİN
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Serpil AYTAÇ
İstanbul Fenerbahçe Üniversitesi
İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Suat UĞUR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Büyük İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Özgür TOPKAYA
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Büyük İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Affan Hakan ÇERMİKLİ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Çiğdem VATANSEVER
Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Özlem YORULMAZ
İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi

Prof. Dr. Saniye DEDOĞLU
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU
İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem EKİZ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Banu UÇKAN HEKİMLER
Anadolu Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Yusuf YİĞİT
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Büyük İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Dr. Öğretim Üyesi Eda YALÇIN
Pamukkale Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ayhan GENÇLER
Trakya Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Sinem YILDIRIMALP
Sakarya Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

Dr. Mehmet ÖZCAN
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Nuray GÖKÇEK KARACA
Anadolu Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi

Doç. Dr. Hande Bahar AYKAÇ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Oğuz KARADENİZ
Pamukkale Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Özkan BİLGİLİ
İzmir Demokrasi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

23. SAYI DEĞERLENDİRME İSTATİSTİKLERİ

EVALUATION STATISTICS FOR THIS ISSUE

Toplam gelen makale başvurusu	Number of received manuscript	36
Yayına kabul edilen makale sayısı	Number of accepted manuscript	9
Hakem süreci devam eden makale sayısı	Under consideration	6
Red edilen makale sayısı	Rejected after evaluation	21
Ön inceleme aşamasında red edilen makale sayısı	Rejected before evaluation	11
Makale kabul oranı	Accepted manuscript rate	%25

İnceleme Makalesi - Review Article

Covid-19 Salgınının Ücretli ve Ücretsiz Kadın Emeği Üzerindeki Etkileri

Effects of the Covid-19 Pandemic on Women's Paid and Unpaid Labor

Elif Özlem ÖZÇATAL*

ID 0000-0001-7737-5810

Sosyal Güvenlik Dergisi / Journal of Social Security
Cilt: 12 Sayı: 2 Yıl: 2022 / Volume: 12 Issue: 2 Year: 2022
Sayfa Aralığı: 209-230 / Pages:209-230
DOI: 10.32331/sgd.1223405

ÖZ

Çalışmada, literatür ışığında, Covid-19'un kadınların ücretli ve ücretsiz emeği üzerindeki etkileri, toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmektedir. Çalışmanın bulgularına göre salgın, kadınların ücretli ve ücretsiz emekleri üzerinde daha derin etkiler ortaya çıkarmıştır. Bunun temel nedeni, kadın ve erkeklerin emek kullanım biçimlerinde toplumsal cinsiyetten kaynaklanan farklılıklardır. Yaşanan salgın süreci kadınların ücretli ve ücretsiz emekleri üzerinde toplumsal cinsiyetten kaynaklı farklılıkların yarattığı eşitsizlikleri şiddetlendirmiştir. Salgın nedeniyle erkeklere kıyasla kadınların ücretli emek kullanım biçimleri ile işgücüne-istihdama katılımı nicel olarak daha da azal(mış)makta; bu azalmaya ücretli kadın istihdamının niteliğinin düşmesi de eşlik etmekte; kadınlar güvencesiz, düşük ücretli, ilerleme fırsatı olmayan, düşük statülü, uzun çalışma saatleri gibi olumsuz koşullarında istihdama katılmaktadır. Salgın aynı zamanda kadınların, ücretsiz emek kullanımlarındaki eşitsiz yükü daha da arttırmış; bu iş yükünün onların ücretli emekleri ile işgücü piyasasına tam ve eşit katılımının önündeki en temel engel olduğunu görünür kılmıştır. Ortaya çıkardığı bu etkiler itibariyle salgın, kadınların toplumsal yaşamda ikincil konumlarını pekiştirmekte; ekonomik alanda yoksulluklarını artırma tehdidi taşımaktadır. Tüm bu tespitlere göre kadınlar için salgının olumsuz etkilerini gidermeyi hedefleyen ve toplumsal cinsiyeti merkeze alan kadınları güçlendirici politikalara acilen ihtiyaç bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Covid-19 salgını, toplumsal cinsiyet, kadın emeği, ücretsiz emek, kadın istihdamı

ABSTRACT

The study examines the effects of Covid-19 pandemic on women's paid and unpaid labor from a gender perspective in the light of the literature. The findings of the study show that the epidemic has had a deeper impact on women's paid and unpaid labor. The main reason for this situation is the differences in the way men and women use labor due to gender. The epidemic process has exacerbated the inequalities created by gender-based differences in women's paid and unpaid labor. Due to the epidemic, women's paid labor use patterns and their participation in labor force-employment have decreased further compared to men. This decrease is accompanied by the decline in the quality of women's paid employment: Women participate in employment under adverse conditions such as insecure, low wages, no opportunity for advancement, low status and long working hours. The epidemic also increased the unequal burden of women's use of unpaid labor; It has made it clear that this workload is the main obstacle to their full and equal participation in their paid labor and labor market. In terms of these effects, the epidemic reinforces the secondary position of women in social life; threatens to increase their poverty in the economic field. According to all these findings, there is an urgent need for women empowerment policies that aim to eliminate the negative effects of the epidemic for women and put gender at the center.

Keywords: Covid-19 pandemic, gender, women's labor, unpaid labor, women's employment

Önerilen atf şekli: Özçatal, E. Ö. (2022). Covid-19 Salgınının Ücretli ve Ücretsiz Kadın Emeği Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi (Journal of Social Security)*. 12(2). 209-230.

• Geliş Tarihi/Received: 17/03/2022 • Güncelleme Tarihi/Revised: 16/12/2022 • Kabul Tarihi/Accepted: 27/12/2022

* Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, elifozlem.ozcatal@gop.edu.tr

GİRİŞ

Covid-19 salgını, afetler ve acil durumların toplumdaki savunmasız, dezavantajlı kesimleri orantısız şekilde olumsuz etkilediğini bir kez daha kanıtlamıştır. Salgının ilk aşamasında hastalığa neden olan virüs, insanlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldıran ve onları aynı risklere maruz bırakan bir dengeleyici olarak değerlendirilmiştir. Bu şehir efsanesi, ortaya çıkan sonuçlara bağlı olarak çöktü ve anlamını yitirdi. Başlangıçta dengeleyici olarak ele alınan salgın, enfeksiyon riskine karşı koru(n)ma, tedaviye erişim ve (*karantina, sokağa çıkma yasakları gibi*) salgın önlemlerinin sosyo-ekonomik etkilerinin yoksullar, güvencesiz çalışanlar, etnik azınlıklar gibi en savunmasız nüfus gruplarını orantısız bir şekilde olumsuz etkilediği ve var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirdiği görüldü (Sakellariou, Malfitano ve Rotarou vd., 2022:2). Savunmasız nüfus kesimleri, salgının hastalık, ölüm gibi olumsuz etkilerinin yanı sıra gıda güvenliği, gelir ve geçim kaynaklarının kaybı gibi olumsuz ekonomik etkilerine de daha sık ve yoğun bir şekilde maruz kalmaktadır (Winskill, Whittaker, Walker vd, 2022: 21). Bu durum, var olan sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri daha da şiddetlendirmektedir. Salgın, dünya genelinde uzun süredir yeteri kadar önemsenmeyen ve görmezden gelinen ırk, toplumsal cinsiyet ve sınıf eşitsizliklerini görünür kılmakta ve pekiştirmektedir (Ahmed, Ahmed, Pissarides, vd., 2020).

Salgın sürecinde virüsün yayılımını yavaşlatmak için, sosyal mesafe, işletmelerin kapatılması, seyahat kısıtlamaları, sokağa çıkma yasakları, uzaktan/evden çalışma, dönüşümlü çalışma, uzaktan eğitim gibi pek çok önlem uygulamaya konulmuştur. Kadınlar salgının risklerine, bununla mücadele için alınan önlemlere ve etkilerine maruz kalan kesimlerin en başında gelmektedir. Salgının kadınlar için en önemli etkilerinden biri, ekonomik alanda, ücretli ve ücretsiz kadın emeği üzerinde ortaya çıkmıştır. Bunun temel nedeni ise -salgın öncesinde de var olan ve süregelen mevcut- toplumsal cinsiyet kimliği ve bunun getirdiği iş bölümünün sonucu kadın ve erkeklerin emek kullanım biçimlerindeki farklılıklardır. Dünya genelinde hemen her toplumda erkekler, ağırlıklı piyasa içi faaliyetlerde; işgücüne katılma ve istihdam olarak tanımlanan, değişim değeri olan ve karşılığında bir ücret/gelir elde edilen, piyasaya yönelik faaliyetlerde, ücretli emek kullanım biçimlerinde yoğunlaşmışlardır. Kadınlar ise işgücü piyasasına erkeklere göre daha sınırlı katılırlar, istihdam oranları düşüktür. İşgücü piyasasında kadınların yoğunlaştığı kadın işi olarak görülen işler erkeklerden farklıdır; işyerlerinde ilerleme olanağı kısıtlıdır daha düşük statülü, düşük ücretli işlerde yer alırlar. Enformel kayıt dışı işlerde çalışmaları erkeklere göre çok daha fazladır (Ecevit, 2013). İşgücü piyasasına ücretli emek işleri ile katılan kadın için erkeklerden farklı, ev işleri, çocuk ve diğer bağımlı hane üyelerinin bakımı gibi ücretsiz emek kullanımları ile ilgili işler kadının sorumluluğunda olmaya devam etmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün getirdiği, bir hanede ev işleri ve aile bireylerine bakım işi yapmanın sosyal-kültürel normları nedeniyle, ücretsiz çalışmanın yükü orantısız bir şekilde kadınların üzerindedir (Dedeoğlu ve Yaman-Öztürk, 2010; Özçatal, 2011; Ecevit, 2012). Kadınların ‘çalışma’ sayılmayan bu ücretsiz emek iş yükleri, onların işgücü piyasasına katılımını kısıtlamakta, piyasadaki çalışma koşullarını ve mesleki dağılımlarını olumsuz biçimde belirlemektedir (Özçatal, 2011; Aşkın ve Aşkın, 2018). Yapılan araştırmalarda ilgili yazında teorik olarak varlığı kabul edilen ücretsiz emek işleri ve kadın istihdamı ilişkisini ortaya koymaktadır (Lichtenwalter, 2005; Dayıoğlu ve Kırdar, 2010; Ayvaz Kızılgöl 2012; Kılıç ve Yaman-Öztürk, 2014; Spierings, 2014; Ekiz Gökmen, 2022). Oysa erkekler için işgücü piyasasına katılma ve istihdamdaki konumları ev işleri, çocuk bakımı gibi işlerden bağımsız bir şekilde olmakta, bu işler onların sorumluluğunda olmamaktadır. Toplumsal cinsiyetin getirdiği bu farklılıkların yarattığı sorunlar yaşanan olağanüstü salgın sürecinde daha çok artmış; kadınların ücretli ve ücretsiz emek kullanımları ve bununla bağlantılı olarak toplumsal alandaki konumu daha da olumsuz etkilenmiştir. Kadınlar, salgının yayılmasını önleyici tedbirler neticesinde yüksek iş

ve gelir kaybı riskleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bununla birlikte, salgın döneminde kadınların hane içinde ev işleri ve bağımlı hane üyelerinin bakımından oluşan ücretsiz emek yükleri daha da artmaktadır (Alon, Doepke, ve Olmstead-Rumsey, 2020; UN-Women, 2020a; Chauhan, 2021; Craig ve Churchill, 2021; Foley ve Cooper, 2021; Sarker, 2021). Salgın nedeniyle ortaya çıkan bu olumsuz etkiler ise kadınlar için toplumsal cinsiyetin getirdiği iş bölümü, kimlik, güç hiyerarşilerini ve sosyoekonomik eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir.

Salgın sürecinde gerek alınan/alınacak önlemlerde gerek uygulanan/uygulanacak politikalarda kadınların karşı karşıya kaldığı sorunların göz önünde bulundurulmaması, onları kapsamaması salgın öncesi var olan toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlik, dışlanma ve ayrımcılığı daha da arttırmıştır, arttıracaktır. Bu olumsuz gidişatı tersine çevirmek için salgının toplumsal cinsiyetle ilişkili etkilerini tespit etmek, görünür kılmak, gündeme taşımak ve farkındalık oluşturmak noktasında konu ile ilgili araştırmalar yapmak gereklidir. Salgın döneminde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere yönelik araştırmalar, salgın sürecinde ve sonrasında sorunlara yönelik iyileştirici çözüm üreten sosyal ve ekonomik politikaların tasarım süreçlerine yol gösterici olması açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, çalışmada ilgili veriler ışığında, Covid-19'un kadınların ücretli ve ücretsiz emek kullanım biçimleri üzerindeki etkileri toplumsal cinsiyet bakış açısından incelenmekte; salgının kadın emegi üzerinde ortaya çıkardığı ek sorunlara ve bu süreçte ihtiyaç duyulan politikalara dikkat çekilmektedir. Çalışmada, öncelikle kadın emegi ve ücretli/ücretsiz emek kavramları tanımlanmakta, ardından ilgili başlıklar altında toplumsal cinsiyet perspektifinden Covid-19 salgınının dünyada ve Türkiye'de kadınların ücretli-ücretsiz emek kullanım biçimleri üzerindeki etkileri tartışılmakta ve politika önerileri sunulmaktadır.

I- KAVRAMSAL ÇERÇEVE: KADIN EMEĞİ, ÜCRETLİ VE ÜCRETSİZ (KARŞILIKSIZ) EMEK KAVRAMLARI

Kadın emegi kavramı, ana-akım iktisat literatüründe sadece kadın işgücü ile sınırlandırılarak, işgücü piyasasına katılım boyutu ile tanımlanmaktadır. Buna göre kadın emegi, kadın işgücü kavramı ile kategorize edilerek tarım, sanayi, hizmet sektörlerinde ücret karşılığı çalışan kadınların emek kullanımını kapsayacak bir biçimde, sadece işgücü kapsamına indirgenerek, oldukça dar anlamda tanımlanmaktadır. Bu durumun nedeni, bireyin bir şey yapmak ya da bir sonuca ulaşmak üzere emegini kullandığı faaliyetleri, kısaca *emek kullanımını* ifade eden çalışma kavramının günümüz serbest piyasa düzeninde, genellikle daha dar, emeğin piyasada ücret/gelir karşılığı kullanımını ifade eden bir anlamda kullanılması yönünde benimsenen yaklaşımlardır (Acar, 1995: 198). Bu yaklaşımlar, ücret-gelir karşılığı olmayan, insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik tüm (*insan çabalarını, emek kullanım biçimlerini*) üretici faaliyetleri, iktisadi anlamda *çalışma* saymamaktadır. Bu noktadan bakıldığında, kadınlar tarafından gerçekleştirilen parasal karşılığı olmayan (tüm) üretici faaliyetler *çalışma* kavramı dışında kalmaktadır. Çalışma, piyasa merkezli, sadece parasal karşılık bulan faaliyetleri kapsayan bir kavram haline gelmiştir (Ecevit, 2013). Çalışmanın cinsiyet körü yaklaşımla, sadece piyasa içinde gerçekleşen etkinliklerle sınırlandırılması, kadın emeğinin, değerli ve toplumun sürekliliği için hayati olan önemli bir bölümünün işgücü istatistiklerine yansımamasına ve görünmez kalmasına yol açmaktadır. Bu bakış açısı, kadınların, ev içinde gerek ailelerinin gerekse toplumun yeniden üretimi için yaptıkları, piyasada değişim değeri bulunmayan ve parasal karşılığı olmayan ancak kullanım değeri olan (*yemek pişirme, temizlik, çocuk ve ailenin diğer bireylerinin bakımı gibi*) emek kullanım biçimlerinin üretim faaliyeti sayılmamasını, değersiz kılınmasını da beraberinde getirmektedir. Kadının çalışması, (dar anlamıyla) yalnızca ücretli istihdam ve ücretsiz aile işçiliği ile sınırlanmaktadır. Çalışma kapsamı dışında bırakılan *emek kullanım biçimleri* ise kadınların işgücü piyasasına katılımlarını ve istihdamda bulunuş şekillerini doğrudan

etkilemektedir. Örneğin, evli kadınların işgücü piyasasına katılımları, bakmakla yükümlü oldukları küçük çocukların varlığına/yokluğuna bağlıdır. Kadınlar, çocuk bakımı faaliyetleri nedeniyle işgücü piyasasına katılamamakta veya yarı zamanlı işleri seçmek zorunda kalmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2018: 273-274). Erkekler, hemen her toplumda ağırlıklı olarak piyasa içi faaliyetlerde; işgücüne katılım ve istihdam olarak tanımlanan, değişim değeri bulunan ve karşılığında ücret/gelir elde edilen, piyasaya yönelik yapılan emek kullanım biçimlerinde yoğunlaşmışlardır. Kadın ve erkeklerin emek kullanım biçimlerindeki farklılığın kaynağı toplumsal cinsiyet ve bunun getirdiği iş bölümüdür. Toplumsal cinsiyet, toplumda kadınlar ve erkekler için kültür, gelenekler, eğitim, din ve diğer kurumlar tarafından uygun görülen toplumsal roller ve sorumluluklar, davranışlar, konular, beklentiler, güç ve ayrıcalıklar, hak ve fırsatlardır. Tüm bunların toplum tarafından kadınlar ve erkeklere yüklenmesi ve dayatılması ile toplumsallaşma sürecinde öğrenilen-yeniden üretilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan- *cinsiyet kimliği*dir (Ecevit, 2021: 9). Sosyo-kültürel inşa edilen bu kimlik, toplum içinde kadın ve erkeklere farklı rol ve görevler yükleyen iş bölümünü getirmektedir. Toplumsal cinsiyetin getirdiği bu iş bölümünde kadın ev içi çalışma veya üretilenle ilişkili, erkek de kamusal veya üretimle ilişkili etkinliklerden sorumludur. Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadına ev içinde gerçekleştirilmesi gereken (*ev işi, çocuk bakımı gibi*) erkeğe de ev dışındaki işleri vermiştir. Kadın, ev ve çocuk bakımı ile görevlendirilirken, evin geçimini sağlama erkeğin işidir. (Özçatal, 2011: 24). Bu iş bölümü, toplumsal her alanda kadını, (erkeğe göre) daha az değerli, ikincil konuma getirirken ekonomik alanda kadınların ev içinde yaptıkları işler ve ortaya çıkardıkları değer bakımından (toplum için hem sosyal hem de ekonomik bakımdan çok önemli) üretken faaliyetlerini görünmez niteliğe büründürmektedir.

Kadın emeğini niteliklerine göre, farklı boyutlarıyla ele alan *feminist yaklaşımlar*, ücretlendirilmemiş kadın emeğini içeren emek/çalışma kavramsallaştırmalarını, kadın emeğini (daha) görünür kılınması noktasında literatüre kazandırarak yeni bakış açılarının gelişimine olanak sunmaktadır: Kadınların ekonomik faaliyetlerinin, işgücü etkinliklerinin değerlendirilmesinde, piyasada, ücret karşılığı yaptıkları işlerle birlikte insan gereksinimleri için ürettikleri ancak piyasaya çıkmadığı için ücret karşılığı olmayan mal ve hizmet üretimi için harcadıkları emek kullanım biçimleri de dikkate alınmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2018: 274-275). Bu bağlamda, kadın emeği kavramsallaştırmasına yönelik sınıflandırmalarda, kadınların üretim faaliyetleri, temelde *ücretli* ve *ücretsiz* (karşılıksız) emek ayrımı şeklinde ele alınmaktadır.

Kadınların *karşılıksız emek kullanım biçimini*¹ ifade eden *ücretsiz emek kavramı*, kadın emeği kullanım biçimlerinin temel kategorilerinden biri olarak, piyasa ekonomisi sınırları dışında gerçekleşen, ağırlıklı kısmını günlük yaşamsal ihtiyaçları sağlayan ev içi işlerin oluşturduğu ekonomik veya ekonomiyi doğrudan etkileyen faaliyetler olarak tanımlanmaktadır (Memiş ve Özyay, 2011: 241). Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün sosyal normları, ücretsiz çalışmayı orantısız şekilde kadınların üzerine yüklemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verileri, ücretsiz iş yükünün bu adaletsiz dağılımını ortaya koymaktadır. İlgili bu verilere göre küresel düzeyde ücretsiz işlerde harcanan zaman günde 16,4 milyar saat olup kadınlar bu ücretsiz işlerin dörtte üçünden fazlasını gerçekleştirmekte ve günde 11 milyar saat bu işlere zaman harcamaktadır (ILO, 2018: 43). Evde yapılan işlerin belirlenmiş saatleri olmadığı, iş ve dinlenme zamanı iç içe geçtiği için bu emek miktarı belirlenmemektedir. “*Doğallaştırılmış emek*” olarak da nitelendirilen bu emeğin parasal karşılığı da yoktur (Acar-Savran, 2008: 11). Kadınların doğalarının bir işlevi olarak görülen ve biyolojik yaratılışlarının bir uzantısı olarak kabul edilen işlerden kaynaklanan bu orantısız ücretsiz iş yükü, kadınların mali durumlarının yanı sıra eğitim ve beceri yükseltme gibi kayıtlı ekonomiyeye

¹ Örneğin ev ve hane bakımı, çocuk bakımı, bakıma muhtaç hane bireylerinin günlük bakımı, temizliği, bahçe bakımı, alışveriş, yemek yapma, ev içinde tüketime yönelik yiyecek-giysi yapma şeklindeki üretim işleri gibi.

katılım olanaklarına ayırabilecekleri zamanı azaltarak kayıtlı ekonomiye katılım fırsatlarını da azaltmaktadır.

Kadınların ücretsiz emek kullanım biçimleri, sosyal ve ekonomik yapının sürdürülmesi açısından çok önemli işlevleri yerine getirmektedir: Kadınların karşılıksız ev içi emekleri, bireylerin fiziksel bakımını ve sermaye birikimini, kâr yaratımını ve üretim sisteminin süregitmesini sağlamak için gereken düşünce yapılarının ve yaşam biçimlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlar (Öztürk, 2011: 58). Kamusal hizmetlerin azaldığı, işsizliğin arttığı, mal ve hizmet fiyatlarının yükseldiği ekonomik kriz ve yapısal uyum politikalarının uygulandığı dönemlerde kadınların bu emek kullanım biçimleri, özellikle yoksulluğun etkilerini azaltmada yaşamsal öneme sahiptir (Antonopoulos ve Memiş, 2009; Memiş ve Özay, 2011: 259-260). Kadınların bu karşılıksız emekleri küresel düzeyde ekonomiye ve topluma büyük değer sağlamaktadır. Öyle ki işgücü ve milli gelir hesaplamalarına dâhil edilmeyen bu emeğin değeri, küresel düzeyde gayri safi milli hasılanın %10'u ile %39'una karşılık gelmektedir. 2019 yılı için ise kadınların bu emeğinin parasal değeri 10,8 trilyon ABD dolarıdır (Coffey, Revollo, Harvey vd., 2020: 28).

Kadın emeği kullanım biçimlerinin temel kategorilerinden bir diğeri ise *ücretli kadın emeği*dir. Bu kategorideki emek kullanım biçimleri, kapitalist ekonominin hâkim olduğu günümüzde, piyasada değişim değeri olan faaliyetleri kapsamaktadır. Kadınların bu *ücretli emek kullanımları* işgücüne katılımını ifade eden istihdam olarak tanımlanmakta ve istatistiklere yansımaktadır. İstihdam, kişinin gelir getirici çalışma biçimleriyle (*vevmiyeli-ücretli, kendi hesabına çalışan, işveren gibi*) üretici faaliyette bulunmasıdır. Ücret karşılığı (*sanayi, tarım ve hizmet sektörlerinde*) işçilik, kamuda (*öğretmenlik, banka ve idari işlerde*) memurluk, tarım-dışı alanda serbest meslek sahipliği (*avukatlık, doktorluk, mühendislik, mimarlık gibi*) işler, tarımda hane reisi olan kadınların yaptıkları (*kendi hesabına çalışma*) işler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Özbay, 1991: 49).

Kadınların enformel çalışma biçimleri (*örneğin ev eksenli çalışma, ev hizmetlerinde çalışma, mevsimlik çalışma, işyerlerinde kayıtsız-sosyal güvencesiz ücretli istihdamı*) ve yarı zamanlı çalışma gibi esnek istihdama katılım biçimleri de ücretli emek kullanımlarını oluşturmaktadır. Kimi çalışmalarda enformel çalışma biçimleri örneğin ev eksenli çalışma, ücretli ev işçiliği karşılıksız emek olarak nitelendirilmektedir. Ancak bu işler güvencesiz, düşük ücretli işler de olsa, burada harcanan emek karşılıksız değildir. Bu kadın emeği biçimi ile gerçekleştirilen iş kavramsal olarak karşılıksız emeğe uymamakta; yapılan iş ücret karşılığı bir başkası -işveren- için yapılmaktadır. Kadınların bu çerçevede harcadıkları emek, karşılıksız emek değil, ücretli emektir (Acar, Savran, 2008: 13). Benim de katıldığım bu yaklaşım doğrultusunda çalışmamda, kadınların ücret karşılığı olmakla birlikte sosyal güvencesiz çalıştığı/çalıştırıldığı enformel işler (çocuk, hasta, yaşlı bakımı, ev temizliği gibi ev hizmetleri işleri; ev eksenli yapılan işler, işyerlerinde kayıt dışı çalışma gibi), ücretli emek kullanım kategorisinde değerlendirilmektedir.

Kadınlar, eğitim düzeylerinin düşüklüğü, formal sektörde iş bulma olanaklarının sınırlılığı, toplumsal cinsiyete göre evi geçindirenin erkek olması anlayışından dolayı ek gelir getiren olarak görülmeleri, işgücü piyasasının uysal-itaatkâr-zayıf yedek işgücü olarak sorun ve taleplerini bireysel veya toplu halde duyurma eğilimi zayıf olduğu için sigortasız ve düşük ücretli çalışmaya yatkın olmaları gibi nedenlerle enformel istihdamda yoğun olarak yer almaktadır. Ancak güvenilir-yeterli istatistiklerin olmaması, bu emek kullanım biçimleri ile istihdama katılan kadınların ekonomik katkılarını görünmez kılmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2018: 282-284). Bunun gibi ücretli kadın emeğinin yoğunlaştığı bir diğer alanda yarı-zamanlı çalışmadır (Ecevit, 2013). Yarı zamanlı çalışma, çalışma saati daha az olan, ücretin ve işten ücret dışında sağlanan -faydaların yıllık izin, ücretli-ücretsiz izin, emeklilik hakkı gibi- çok daha az olduğu bir çalışma türüdür. Bu çalışma biçimi

özellikle kadınların yoğun olduğu bir istihdam biçimi olup; gelişmekte olan ülkelerde enformel (kayıt dışı) bir çalışma biçimi olarak; gelişmiş ülkelerde yasal, kayıtlı esnek çalışma biçimi olarak çok yaygınlaşmıştır. Türkiye’de de kısmi zamanlı çalışma İş Hukukunda, normal iş süresinin daha az olduğu, düzenli, yasal ve formel bir çalışma biçimi olarak yer almaktadır. Ancak kadın emeği üzerinde yapılan çalışmalar kısmi zamanlı çalışmanın kadın emeği için enformel (kayıt dışı: sosyal güvencesiz) bir çalışma biçimi haline geldiğini göstermektedir (Atasü-Topcuoğlu, 2011: 42-43). Kadınlar ev içi emek yükleri nedeniyle, bu çalışma biçiminde ücretli emek olarak daha az saat çalışıp, ev içindeki ücretsiz işlerine daha fazla zaman ayırabilmektedir. Dolayısıyla kadın emeğinin, kısmi ve tam zamanlı çalışma arasında dağılımı da toplumsal cinsiyet temelli iş bölümüne göre gerçekleşmektedir.

Ücretli kadın emeğinin işgücüne katılım, istihdam oranı, sektörler ve statülere göre dağılımı, ücret düzeyleri, çalışma koşulları, mesleki dağılımı erkeklere oranla daha düşük, ikincil bir konumdadır (Özçatal, 2011; Dedeoğlu ve Ekiz-Gökmen, 2021). Kadınların işgücüne ve istihdama katılımları erkeklere göre çok daha düşüktür. Bu durum, kadınların ekonomik durumlarını, finansal bağımsızlıklarını ve hane içindeki karar alma mekanizmalarına katılımlarını olumsuz etkilemektedir. Dahası -kadınların işgücüne istihdama- katılımının düşük olması, kız çocuklarına ve genç kadınlara yönelik eğitim ve beceri geliştirme yatırımlarını azaltmakta ve onları daha fazla ücretsiz iş yapmaya itmektedir (Chauhan, 2021: 398).

Kadınların işgücü piyasasına düşük katılımlarının ve işgücü piyasasındaki ikincil konumlarının temel nedeni işgücü piyasasının toplumsal cinsiyet temelinde şekillenen bir yapıda olmasıdır. Bu yapılaşımın sonucu kadınlar işgücü piyasasına erkeklere göre daha sınırlı katılırlar. Kadınların yoğunlaştığı -kadın işi olarak görülen- sektör ve iş kolları erkeklerden farklıdır; işyerlerinde daha düşük statülü işlerde yer alırlar; ücretleri erkeklerden düşüktür, enformel işler ve yarı zamanlı işlerde çalışmaları erkeklere göre çok daha yükündür (Ecevit, 2013: 29). İşgücü piyasasına katılan kadınlar için erkeklerden farklı olarak, ev işleri, çocuk bakımı gibi ücretsiz emek kullanımları diğer bir ifadeyle literatürde çifte mesai olarak adlandırılan ücretsiz emek yükü kadının sorumluluğunda olmaya devam etmektedir (Acar-Savran, 2008). Bu tür işler zaman alıcı ve fiziksel yorucu olduğu için kadınları *zaman yoksulluğuna*² da maruz bırakmaktadır, iş yükünü artırmakta (Sarker, 2021: 601), ücretli emekleri üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Örneğin kadınlar çocuk sahibi olduklarında artan iş yükü nedeniyle işgücü piyasasını terk etmekte, ev işleri ve aile üyelerinin bakımı nedeni ile yarı zamanlı istihdama yönelmekte; yorucu ve zaman alıcı ev, bakım sorumlulukları kadınların ücretli işlerinde eğitim, ücret artışı, ilerleme ve kariyer edinme fırsatlarını sınırlandırmaktadır. Ücretli istihdamdaki kadınlar için, ücretsiz çalışmanın yükü o kadar yüksektir ki, ücretsiz çalışma (hane içindeki ev işleri, hasta, yaşlı, engelli ve diğer aile bireylerinin bakımı), yeniden üretim işi (çocukların doğurulması, bakılıp, yetiştirilmesi, sosyalleştirilmesi) ve ücretli istihdamın üçlü yükü nedeniyle erkeklerden daha uzun süre çalışırlar. Bu durum ise onların güçlendirilmesi için önemli bir etkiye sahip olan sosyal ve politik katılım ve genel refahlarını etkileyen boş zaman fırsatlarını kısıtlamaktadır (Chauhan, 2021: 399).

² Zaman yoksulluğu, bir bireyin zamanı üzerinde, zamanlarını nasıl tahsis ettikleri konusunda sınırsız seçimler yapma yeteneklerini azaltan ve çeşitli görevler arasında değiş tokuşlara yol açan bir kavramı ifade etmektedir. Kadınların ücretsiz çalışma yükü, ücretli çalışma ve sosyal faaliyetlere katılmalarını engelleyen; böylece düşük statülerini pekiştiren zaman yoksulluğuna neden olmaktadır (Dutta, 2019: 106-107). Ayrıca bakınız: Öneş, Kızıllırmak ve Memiş, 2015; Ekiz-Gökmen, 2017.

II- COVID-19 SALGINI VE ÜCRETLİ KADIN EMEĞİNE ETKİLERİ

Covid-19 salgını milyonlarca insanı enfekte etmesi, ölümlere yol açması gibi yıkıcı sağlık sorunlarının yanı sıra toplumsal yaşamın birçok alanında büyük bir yıkım yarattı. Ekonomik alan, özellikle işgücü piyasaları ile bu alanların başında gelmektedir. Bu süreçte kadınlar ve erkekler ücretli emek kullanımları bakımından iş kayıpları yaşadılar. Ancak Covid-19 salgınının işgücü piyasaları üzerindeki olumsuz sonuçlarını kadınlar erkeklerden daha fazla hissetmiştir/hissetmektedir (Chauhan, 2021; Craig ve Churchill, 2021; Foley ve Cooper, 2021; Sarker, 2021).

Salgın, işgücü piyasasında var olan toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri ve ücretli kadın emegi açısından olumsuzlukları daha da derinleştirmiştir. Dünya genelinde kadınların istihdama katılımları erkeklerin gerisindedir. Kadınlar daha düşük ücretli ve güvencesiz işlerde, genellikle kayıt dışı işlerde çalışmakta; sosyal koruma haklarına erişimleri de çok kısıtlı olmaktadır (UN, 2020: 4). Bu yapısal eşitsizliklerle birlikte kadınlar, *ücretli emekleri bakımından* işgücü piyasasında yoğunlaştıkları işlerde ve mesleklerde ön saflarda çalışanlar olarak hem işyerinde virüse orantısız bir şekilde maruz kaldılar hem de işyerlerinin kapanmasından ve kamunun zorunlu kıldığı karantina uygulamalarından en çok etkilenen sektörlerdeki çalışanlar olarak daha fazla iş kaybı yaşadılar (Foley ve Cooper, 2021: 464). Salgın sürecinde küresel kadın istihdamı (%5) erkek istihdamına (%3,9) göre daha fazla azalmıştır (ILO, 2021: 9). Salgın önlemleri nedeniyle iş yerlerinin kapanması başta olmak üzere salgınla ilgili kapanmalardan en çok etkilenen hizmet sektörlerinde ağırlıklı kadınlar istihdamdaydı³. Bu sektörde kadınların yüz yüze/fiziksel etkileşime dayalı çalışma gerektiren iş pozisyonlarında bulunması iş kayıplarının önemli bir nedeniydi (Stevenson, 2021: 1). Diğer önemli bir neden de ücretli kadın emeginin yoğun olduğu bu sektörde konaklama, turizm, sanat/eğlence ve perakende satış ve yemek hizmetleri gibi işlerde kadınların yarı zamanlı ve geçici istihdamda erkeklere göre aşırı temsil edilmeleriydi. Bu nedenle, kadınlar salgında erkek çalışanlara nazaran daha fazla iş ve geçim olanaklarını yitirdiler (Carli, 2020: 648; ILO, 2020a; UN, 2020). Kadınların hizmetler sektörü başta olmak üzere kayıt dışı istihdam, geçici istihdam gibi güvencesiz işlerde aşırı temsil edilmesi, iş kaybına neden olmaktaki; bu durum birçok ülkede ücretli izin, işsizlik ödeneği, sağlık hizmeti ve sosyal koruma haklarından yararlanmalarını engellemektedir (Özkazanç-Pan ve Pullen, 2020: 3). Örneğin Avustralya'da salgının daha ilk aylarında (Mart ve Mayıs 2020 arasında) toplam 800.000'den fazla çalışan işlerini kaybetti. Bunların %54'ünü kadınlar oluşturdu. İş kaybının en yüksek olduğu sektörler ise neredeyse tamamının kadınların çalıştığı bakım, perakende ve kişisel hizmet sektörleridir. Bu sektörlerde kadınlar yarı zamanlı ve geçici istihdamda aşırı temsil edilmeleri nedeniyle, erkeklere göre çalışma saatlerinde çok daha keskin düşüşler yaşadılar; istihdam-ışgücünden çekildiler (Foley ve Cooper, 2021: 464-5). Salgın sürecinde Avustralya'da istihdamdaki azalma kadınlar için %5,3 iken erkekler için %3,9 olmuş; çalışma saatleri kadınlar için %11,5 ve erkekler için %7,5 azalmış; bu dönemde kadınların işgücüne katılımı da düşmüştür (Richardson ve Denniss, 2020: 2-3). Salgının ücretli kadın emegi üzerindeki olumsuz etkileri diğer ülkelerde de ortaya çıktı. Yeni Zelanda'da salgın sürecinde işsizlerin %90'ını kadınlar oluşturmaktadır (Robinson, 2020). Amerika Birleşik Devletleri'nde salgın sürecinde işlerini kaybedenlerin başında kadınlar gelmektedir. Bu dönemde iş kaybı yaşayanların %55'ini, eğlence ve konaklama, eğitim-öğretim ve perakende gibi hizmet sektörlerinde çalışan kadınlar oluşturdu (Ewing-Nelson, 2020).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ücretli kadın emeginde salgının benzer etkileri ortaya çıkmıştır. Ücretli kadın emegi açısından var olan eşitsizlikler, Covid-19'un kadınların ve erkeklerin işgücü piyasası konumlarını farklı şekilde ve kadın işgücü aleyhine etkilemesine neden olmuştur.

³ Dünya genelinde 2019 yılında kadınların hizmet sektöründeki istihdam oranı %59,24 iken, bu oran erkeklerde %45,07'dir (WB, 2020a; WB, 2020b).

Kadınlar, salgın sürecinde, erkeklere göre daha fazla işgücünden ve istihdamdan ayrılmış-ayrılmak zorunda kalmışlardır. 2019 yılında-15 ve üstü yaş grubunda- erkeklerin istihdamının (%63,1) yarısından az (%28,7) olan kadın istihdamı 2020 yılında %26,3'e gerilemiştir (TÜİK, 2022). Erkeklerde ise 2020 yılı için istihdam oranı %59,8'dir. Bu veriler salgın sürecinde istihdamdaki yüksek cinsiyet açığının- kadınların istihdamının, erkeklerin yarısından az olma durumunun- devam ettiğini diğer bir ifade ile salgın koşullarının istihdamdaki yüksek cinsiyet açığını kalıcılaştırdığını ortaya koymaktadır. Salgın sürecinde kadın istihdamı daralmış, iş kayıpları artmıştır. Kadınlar için istihdam kaybının en yüksek olduğu sektör, toplumsal cinsiyetin neden olduğu mesleki yatay ayrışmaya göre kadına uygun görülen işlerin egemen olduğu ve bundan dolayı ağırlıklı kadınların çalıştığı (*perakende, konaklama, yemek hizmetleri, ticaret, emlak, idari ve destek hizmet faaliyetleri gibi*) hizmetler sektörü olmuştur. 2019 yılında hizmetler sektöründe 5 milyon 268 bin kişi olan kadın istihdamı, 2020 yılında 247 bin kişi azalarak 5 milyon 021 bine düşmüştür (TÜİK, 2022). Bunun gibi salgın sürecinde tarım sektöründe de kadın istihdamı olumsuz etkilenmiş; bu sektörde çalışan kadınlar salgının başladığı dönemlerde kısıtlamalar ile birlikte istihdam kayıpları yaşamışlardır. 2019'da 15 ve üstü yaş grubunda tarım sektöründe istihdam edilen kadın oranı %25,1 iken bu oran 2020'de %22,8'e kadar düşmüştür (TÜİK, 2021: 102). Özellikle mevsimlik çalışan tarım işçisi kadınların yoksullukları bu süreç içinde iş ve gelir kaybından dolayı çok artmıştır (Beken, 2020: 63). Salgını yavaşlatmak için alınan önlemler, dünya genelinde ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınların yoğun olarak istihdamda olduğu ve sosyal güvencesiz, düşük ücretlerle çalışmanın yaygın olduğu tarım sektöründe istihdam ve gelir kayıplarına neden olmuştur (ILO, 2020d).

Özellikle hizmetler sektöründe Covid-19 tedbirleri kapsamında birçok faaliyet durdurulmuş veya büyük ölçüde azal(tıl)mıştır. Kadınların, üretimin düşmesiyle birlikte çalışma saatleri veya haftalık çalışma gün sayısı düşmüş; ücretli-ücretsiz izin uygulamaları veya işten çıkarmalar yaşanmıştır. Bu süreçte, kadın istihdamının daralmasında Covid-19'dan kaynaklı uygulamaların yanı sıra toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünden kaynaklanan çocuk bakımı başta olmak üzere hane içi ücretsiz emek yükünün artması da etkili olmuştur: Kadınlar bu süreçte işten ayrılmak durumunda kalmışlardır (İlkkaracan ve Memiş, 2020: 2-3). Bu durum, çocuklu kadınlarda daha da belirgindir. Bunun temel nedeni, okulların ve çocuk bakım merkezlerinin kapatılması ile çocuk sahibi kadınların istihdama katılımında kendileri için önemli kurumsal desteklerden mahrum kalmalarıdır (Collins vd, 2021a: 180-181; Foley ve Cooper, 2021: 465).

Salgın sürecinde kadınlar, çocuk bakımı başta olmak üzere ev işlerindeki adil olmayan emek yükleri nedeniyle erkeklerden daha az tam zamanlı çalışma imkânı bulabildiler veya hiç çalış(a)madılar (Alon vd., 2020: 2). İşlerini kaybetmeyen, çalışmaya devam eden kadın çalışanlar arasında evden/uzaktan çalışma biçimi, erkeklere kıyasla daha fazla artmıştır. Ancak kadınların evde çalışırken (*çocuk bakımı ve ev işlerine zaman ayırmaya yönelik -toplumsal cinsiyetten kaynaklanan- sosyal baskılar nedeniyle*) erkeklere göre zaten eşitsiz olan iş yükleri daha da ağırlaşmıştır (Yavorsky, Qian ve Sargent, 2021: 5). Kadınlar, evden çalışma esnasında bile erkeklerden daha fazla ev işi yapmakta, evde çocukların eğitim ve bakımı sorumluluklarına daha fazla zaman harcamaktadırlar. Salgın sürecinde, eşlerin her ikisinin de çalıştığı, iki gelirli hanelerde evden çalışma esnasında babaların ev işlerindeki paylarının artmakla birlikte genel olarak kadınlardan daha az bu işlere zaman harcadıkları ortaya konulmuştur. (Craig ve Churchill, 2021; Collins vd., 2021b; Foley ve Cooper, 2021; Zamarro ve Prados, 2021). Örneğin ABD'de evden çalışma döneminde annelerin %33'ünün (çalışan babaların %11'ine karşılık) tek başlarına çocuk bakım işlerini üstlendikleri bulgulanmıştır (Zamarro ve Prados, 2021: 17). Küçük çocukların, her iki ebeveyni de uzaktan çalışma niteliğine uygun mesleklere sahip olsa bile, ABD'de annelerin çalışma saatlerinin ev bakım işleri yüzünden babalara göre dört ila beş kat daha fazla azalttığı tespit edilmiştir (Collins vd., 2021b). Chauhan

(2021), Hindistan'da yaptığı araştırmada, salgın sürecinde evden çalışan annelerin, toplumsal cinsiyete dayalı ücretsiz iş yüklerinin arttığını, ev işlerinin ve bakım hizmetlerinin çoğundan sorumlu oldukları için ev içindeki işlerle birlikte günlük çalışma sürelerinin aşırı arttığını belirtmektedir.

Türkiye'de de salgın sürecinde uzaktan/evden çalışmanın artışı, çalışma saatlerinin azalması gibi esnek çalışma düzenlemeleri kadınlar için yaygınlaşmıştır. Evden çalışma ise esnek çalışma biçimi olarak kadınların yararına bir durum olarak ortaya çıkmamıştır. Kadınların evden çalışma durumunda iş yükleri, ev içi işler nedeniyle aşırı artmıştır (Bozkurt, 2020: 129; Kalaylıoğlu, 2020: 7; TÜSİAD, TÜRKONFED ve UN Women, 2020: 17).

Evden çalışma, hanelerde ücretli ve ücretsiz emeğin uygun dağılımına yönelik cinsiyete dayalı normları bozmak için yeterli olmamıştır (Foley ve Cooper, 2021: 467). Toplumsal cinsiyet temelli sorumlulukları kadınlar için evden çalışma biçimini erkeklerin aksine daha da sıkıntılı bir istihdam biçimine dönüştürmüştür; kadının ikincil konumunu pekiştiren, yarattığı iş yükü baskısı ile ücretli işinden ayrılmasını kolaylaştıran bir durum ortaya çık(arı)mıştır. Sonuç olarak salgın koşulları kadınlar için erkeklerden daha fazla uzaktan çalışmanın artışına, ücretli çalışma saatlerini azaltmaya neden olmuştur. Tüm bu etkiler ise kadınların işgücü piyasasından veya istihdamdan ayrılma olasılıklarını artırmaktadır (Alon vd., 2020; Collins vd., 2021b; Yavorsky, Qian ve Sargent, 2021; Zoch, Bachman, Vicari vd., 2021).

Salgın, ücretli kadın emeği açısından kadınların yoğun olarak çalıştığı hazır giyim sektöründe de olumsuz etkiler ortaya çıkartmıştır. Bu sektörde ücretli emek kategorisinde istihdam edilen kadınlar, işlerini kaybetmiş veya çalışma saatleri çok azalmıştır (Sarker, 2021: 599). Bangladeş, Myanmar, Endonezya, Malezya, Kamboçya ve Vietnam gibi ülkelerde kadınların yoğun olarak çalıştığı, ihracata yönelik imalat yapan hazır giyim sektöründe binlerce fabrika salgın sürecinde kapatılmıştır (Baird ve Hill, 2020: 12). Bu ülkelerde, salgın öncesi verilerine göre hazır giyim sektöründe, çoğunluğu sosyal güvencesiz 35 milyon kadın çalışmaktadır (O'Donnell, Buvinic, Kenny vd., 2021: 14). Bu durum, bu sektörde çalışan milyonlarca kadının, salgın sürecinde işyerlerinin kapatılması ile işsiz kalması anlamına gelmektedir. Örneğin Bangladeş'te hazır giyim sektörünün ilk kapanışları sırasında, çoğunluğu kadın olan yaklaşık 2.138.778 hazır giyim işçisi işten çıkarılmıştır (Sarker, 2021: 599). Türkiye'de de kadınlar hem istihdamda hem de ihracatta önemli bir ağırlığı olan tekstil-hazır giyim sektöründe yoğun olarak çalışmaktadır. Ayrıca sektör kayıt dışı istihdamın en yaygın olduğu sektörlerden biridir (Temiz Giysi, 2021: 1,6). Bu sektörde kadınların çoğu küçük ölçekli işletmelerde veya fabrikalarda düşük ücretle ve kayıt dışı olarak çalışmaktadır (Toksöz ve Memiş, 2020: 7-8). Covid-19 salgını nedeniyle bu sektörde pek çok kadının iş olanakları, ücretler ve çalışma koşulları açısından olumsuz etkilendiği, etkileneceği ortaya çıkmaktadır. Nitekim enformel/kayıt dışı işlerde çalışma işten çıkarmayı, iş kaybını kolaylaştırmaktadır. Türkiye'de Aralık-2019'da 15 ve üstü yaş grubunda tarım-dışı kayıt dışı çalışan kadınların oranı %23,2 iken bu oran Aralık-2020'de %18,1'e düşmüştür. Kadınlara göre kayıt dışı çalışmanın daha düşük olduğu erkek işgücünün -aynı dönemde- tarım dışı kayıt dışı çalışma oranı da %20,4'den %17,7'e düşmüştür. Salgın sürecinde kayıt dışı çalışan kadınlar işlerini daha çabuk ve daha fazla kaybetmişlerdir (Özçatal ve Güven, 2022: 91-92). Düşük ücretli, güvencesiz, kayıt dışı işlerdeki istihdamın kadınlar için yoğunluğu dikkate alınarak, sosyal ve ekonomik olarak bu kadınlara destekler verilmesi, kayıtlı istihdam içine alınmasını sağlayacak istihdam politikaları geliştirilmesi önemlidir.

Kayıt dışı ücretli kadın emeğinin ortaya çıktığı alanlardan bir diğeri de ev hizmetleridir. Dünyadaki ev işçilerinin yaklaşık %80'i kadındır ve bu kadınların milyonlarcası kayıt dışı olarak, sosyal güvenceden yoksun çalışmaktadır (UN, 2020: 2). Ev işçisi olarak çalışan kadınlar, karantina önlemlerinin işlerini sürdürmelerini zorlaştıran koşulları nedeniyle gelir ve iş kaybını en şiddetli

yaşayan kesimlere (UN Women, 2020a). Salgın koşullarında evleri temizlemeye ve hasta işverenlere bakım yapmaya devam eden kadın ev işçileri ise düşük ücretler, uzun çalışma saatleri, sosyal güvencesizlik gibi kötü çalışma koşulları ve Covid-19'a yakalanma riskiyle karşı karşıya olmaktadır. Ayrıca kadın ev işçileri ağırlıklı kayıt dışı çalışmalarından dolayı salgın sürecinde ücretli hastalık izni, sağlık hizmetlerine, iş kazası, meslek hastalığına ilişkin yardımlar veya işsizlik ödeneklerine çok sınırlı erişime sahiptir (Lokot ve Bhatia, 2020: 3; ILO, 2020b).

Türkiye'de de ücretli kadın emeği kullanım biçimlerinden birisi olan- ev işçiliği kadınlar için yaygın olup, bu istihdam biçiminde kayıt dışı çalışmanın yoğunluğundan dolayı ev işçisi olan kadınların sayıları tam olarak tespit edilememektedir. Bu konuda yapılan bir araştırmada, salgın sürecinde ev işçisi kadınların iş ve gelir kaybı, sosyal korumadan yoksunluk, beslenme, konut, eğitim ve sağlık hakkına erişimde sıkıntılar, iş yükünün artması, ücretli izin hakkından faydalanamama, hastalık bulaşma riski sorunları ile yüz yüze oldukları ortaya konulmuştur (Güler, 2021).

Salgının ücretli kadın emeği üzerindeki olumsuz etkileri okullar/kreşler/çocuk merkezleri yeniden açıldıktan; işletmeler-işyerleri üretim-hizmet faaliyetlerine döndükten sonra da devam etmektedir. Önleyici tedbirlerin hafiflemesiyle birlikte erkeklerin ekonomik faaliyetleri salgın öncesi haline dönmektedir; buna karşın kadınların istihdama katılımları ise erkeklerin çok gerisinde kalmıştır. Salgın, ücretli kadın emeği açısından işgücüne katılım ve kadın istihdamındaki var olan kalıcı, yapısal eşitsizlikleri artırmıştır, arttırmaktadır. Erkeklerle göre kadın istihdamındaki artış daha yavaş olmakla birlikte kadın istihdamı en çok hizmetler sektöründe artmaya başlamıştır (Raile, Raile, Parker vd., 2020; Stevenson, 2021: 2-3; Yavorsky, Qian ve Sargent, 2021). Salgın koşullarında ekonominin ve toplumun işleyişi açısından gereksinim duyulan sağlık hizmetleri ve (engelli, yaşlı bakımı gibi) toplum hizmetleri başta olmak üzere hizmet işleri diğerlerinden daha hızlı büyümektedir. Ancak hizmetler sektöründeki işler, kadın işi olarak algılanan, kadınların (*hemşirelik, öğretmenlik, temizlikçilik, satış tezgâhtarlığı, kasiyerlik, garsonluk gibi*) toplumsal cinsiyet rollerine uygun, bakım meslekleri ve ev işlerinin toplumsallaşmış biçimleri olarak tanımlanan (Barret, 1995: 151-152) *dişil işlerden* oluşmakta olup kadınların zaten salgın öncesinde de aşırı yoğunlaştığı, diğer bir ifade ile yatay ayrımcılığa maruz kaldıklarının göstergesi olan *ücretli kadın emeği işleridir*. Kadınların aşırı temsil edildiği ve salgında talep artışının olduğu hizmetler sektöründeki⁴ sağlık hizmeti, yaşlı bakım hizmetleri, erken çocukluk bakımı ve eğitimi, perakende, konaklama, yemek hizmetleri gibi sektörlerdeki işlerde çalışma koşulları ise -insana yakışır iş koşullarının uzağında- güvencesizlik, yarı zamanlı çalışma, istikrarsız çalışma saatleri, düşük ücretler, zayıf ilerleme olanakları, düşük sendikalaşma düzeyi gibi özellikler taşımaktadır (Foley ve Cooper, 2021: 469; Macdonald ve Charlesworth, 2021: 477-478; Yavorsky vd., 2021). Toplumun işleyişi ve ekonominin sürekliliği bakımından da önemli olan hizmet sektöründeki işler, işyerlerinde fiziksel olarak bulunmayı gerektirdiği için kadın çalışanları Covid-19 sürecinde yüksek risk altına sokmaktadır. Örneğin hemşireler, toplum sağlığı çalışanları gibi hizmetler sektöründe yoğunlaşan kadınlar, enfeksiyona daha fazla maruz kalmakta; çok düşük ücretlerde uzun saatler çalışma gibi olumsuz koşullarda bulunmaktadır (Sarker, 2021: 600).

Hizmetler sektöründe, özellikle sağlık hizmetleri alanında mesleki ayrışma nedeniyle cinsiyetler arası gelir eşitsizliği vardır (Boniol, McIsaac ve Xu, vd., 2019). 104 ülke verilerine göre kadınlar sağlık hizmetlerinde çalışanların %70'ini oluşturmakta; 10 sağlık çalışanından yedisi kadın çalışan olmaktadır. Ancak kadın sağlık çalışanları genellikle -toplumsal cinsiyet rollerine uygun görülen- hemşire-ebe olarak erkekler ise doktor, diş hekimi ve eczacı olarak çalışmakta; buna bağlı olarak

⁴ Türkiye'de de 2021 Kasım ayı verisine göre kadınların en çok istihdamda olduğu sektör hizmetler sektörü olup, istihdamda olan 9 milyon 386 bin kadının 5 milyon 679 bini (%60,5'i) hizmetler sektöründedir. Erkeklerde ise aynı oran %54,1'dir (TÜİK, 2022).

sağlık sektöründe kadın erkek arası -toplumsal cinsiyete dayalı- ücret farkı ise kadınlar aleyhine %28 olmaktadır (Boniol vd., 2019: 2-4). Türkiye örneğinde de sağlık hizmetlerinde durum benzerdir: Doktorların %50'si, hemşirelerin %70'i ve ebelerin %100'ü kadınlardan oluşmaktadır (Kalaylıoğlu, 2020: 10). Bu hizmet alanında esnek, güvencesiz, düşük ücretli çalışma söz konusudur (Urhan ve Etiler; 2011). Küresel düzeyde hizmetler sektörü genelindeki bu olumsuz çalışma koşulları ise kadınların toplumsal cinsiyet normlarından kaynaklanan eşitsizliklerini derinleştirmeye hizmet etmektedir. Bu olumsuz etkileri gidermek için kadınların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve özellikle kadın istihdamında sektörel ve mesleki ayrımcılığı önleyecek politikalara önem verilmesi gereklidir. Örneğin, bakım çalışanları için çalışma koşullarını iyileştirme, bu işgücü ağırlıkla kadınlardan oluştuğu için hem kadın çalışanların genel çalışma koşullarını iyileştirmek anlamına gelmekte hem de bakım işlerine daha fazla erkek işgücü çekerek istihdamdaki mesleki ve sektörel cinsiyet -ayrımcılığının kırılmasına giderilmesine- de katkı sağlamaktadır (ILO, 2020c: 9, 12-13).

Salgın ücretli kadın emeğinin konumunu çok olumsuz etkile(miş)mektedir. Öyle ki 20. yüzyılda, kadınların ücretli işgücüne katılımının -istihdam fırsatlarının- pek çok ülkede önemli ölçüde arttığını görürken, içinde bulunduğumuz dönemde yaşanan ve devam eden Covid-19 salgını yüzünden kadınlar işlerini kaybetmekte ve eve geri itilmektedir (Özkazanç-Pan ve Pullen, 2020: 2). Bu süreçte kadınların ücretli işgücüne-istihdama katılımı nicel olarak düşmekte; buna aynı zamanda güvencesiz, düşük ücretli, ilerleme fırsatı olmayan düşük statülü, uzun çalışma saatleri gibi iş koşulları ile temsil edilen kadının ücretli istihdamının niteliğinin düşmesi de eşlik etmektedir. Ücretli kadın emeğinin nicel ve nitel olarak konumunda yaşanan bu kötüleşme ise toplumsal yaşamda ikincil konumlarını pekiştirdiği gibi ekonomik alanda yoksulluklarını da arttırmaktadır. Zira kadın yoksulluğunun iki temel belirleyicisi vardır. Biri eğitim olanaklarından yararlanma durumu bir diğeri ise işgücü piyasasındaki konumudur. Buna göre işgücü piyasasına katılımın düşük olması, katılım sağlandığında düşük ücretli işlerde istihdam edilme, kayıt dışı işlerde çalışma gibi kadının istihdamdaki konumu yoksulluğuna nedendir ve aynı zamanda yoksulluğunu kalıcılaştırmaktadır (Buvinic, 1998). Salgın sürecinin pekiştirdiği kadınların istihdama düşük katılımı ve bu katılımın daha çok düşük ücretli, nitelsiz, yarı zamanlı ve kayıt dışı işlerde olması kadınların ekonomik kırılabilirliklerini arttırmakta, gelir güvencesini tehdit etmektedir.

III-COVID-19 SALGINI VE ÜCRETSİZ KADIN EMEĞİNE ETKİLERİ

Covid-19 salgını, piyasa ekonomisi sınırları dışında gerçekleşen, ağırlıklı kısmını günlük yaşamsal ihtiyaçları sağlayan ev içi işlerin oluşturduğu ekonomik veya ekonomiyi doğrudan etkileyen faaliyetler olarak tanımlanan *ücretsiz kadın emeği* üzerinde de pek çok etki ortaya çıkarmıştır. Salgın koşullarında kadınların ev içindeki mevcut *karşılıksız emekleri* daha da çeşitlenmiş (okullarının kapanması ile çocukların uzaktan eğitim süreçlerinin sorumluluğu, salgında uygulanan tedbirler kapsamında sokağa çıkmayan aile bireylerinin, yaşlı-engellilerin-hastaların bakımı, evde -virüse karşı- hijyenin sağlanması sorumluluğu gibi) ve artmıştır. Salgından önce yapılan araştırmalarda ortaya konulduğu gibi dünya genelinde kadınlar, ücretsiz bakım işlerinin çoğunluğundan (%76,2) sorumludur; bir yıl içinde ücretsiz bu işlere harcanan zaman erkeklerde sadece 63 gün iken kadınlar için 201 güne çıkmakta, kadınlar erkeklerle göre üç kat daha fazla bakım ve ev işi üstlenmektedir (ILO, 2018). Buna karşın, sosyal ve ekonomik açıdan değerli olan ücretsiz bakım ve ev işi ise genellikle düşük değer olarak algılanmakta ve kadınların toplam katkılarını hesaba katmayan yerleşik ataerkil-cinsiyetçi kurumlar ve ulusal muhasebe sistemleri tarafından desteklenen ana akım ekonomide görünmez olmaktadır (Seedat ve Rondon, 2021: 1). Covid-19 salgını sürecinde bakıma ve ev işlerine harcanan zaman hem erkekler hem de kadınlar için arttı ancak bu işlerin artışı ve yoğunluğu kadınlar için çok daha fazla oldu. Araştırmalar, birçok ülkede okulların ve çocuk bakım

merkezlerinin haftalarca veya aylarca kapalı olmasıyla birlikte evde ücretsiz çalışmadaki cinsiyet farkının salgın sırasında daha da genişlediğini göstermektedir. Örneğin Avustralya’da, 2020’de ülke çapında sokağa çıkma yasağı esnasında, iki ebeveynli hanelerde hem anneler hem de babalar ücretsiz ev işleri ve çocuk bakımı için harcanan süreyi artırdı, ancak salgın öncesi durumda olduğu gibi kadınlar genel olarak bu işlere erkeklerden önemli ölçüde daha fazla zaman harcadılar (Craig ve Churchill, 2021: 311). İngiltere ve Almanya’da yapılan araştırmalar da salgın sırasında çocuklu çiftler arasında ücretsiz ev işlerinin, çocuk bakımı ve evde eğitim görevlerinin çoğunu annelerin yapmaya devam ettiğini, erkeklerin bu işlere çok az bir katkısı olduğunu ortaya koymaktadır (Lokot ve Bhatia, 2020; Foley ve Cooper, 2021). Gelişmekte olan ülkelerde yapılan araştırmalar da kadın için ücretsiz iş yükünün daha ağır hale geldiğini ortaya koymaktadır. Salgın sürecinde, Pakistan’da kadınların %49’unun, erkeklerin %33’üne kıyasla ev işlerine daha fazla zaman ayırdığı tespit edilmiştir. Bunun gibi Bangladeş ve Maldivler’de de sırası ile kadınların %55’i ve %68’i ücretsiz ev işlerine erkeklere nazaran daha fazla zaman ayırdığı ortaya konulmuştur (UN-Women, 2020b). Hindistan’da yapılan araştırmada da hem ücretli çalışan hem de işsiz olan evli kadınlar için salgın öncesinde zaten kadınlar aleyhine var olan ücretsiz iş yükünün (bu işlere harcanan zamanın) salgın sürecinde daha da arttığı bulgulanmıştır. Aynı araştırmada ev içi ve üremeye ilgili rollerin toplumsal cinsiyetçi doğası nedeniyle, kadınların ve kızların genellikle hane içinde ücretsiz ev ve bakım işlerini üstlenmelerinin beklenmekte olduğu ve bu durumun Covid-19 salgını sırasında daha da belirgin hale geldiği belirtilmektedir (Chauhan, 2021: 396, 413-414).

Ataerkil sosyo-kültürel yapının baskın olduğu Türkiye’de de toplumsal cinsiyet temelli iş bölümü ücretsiz kadın emeği kullanımında çok keskin bir şekilde kendini göstermektedir. İlkaracan ve Memiş (2020: 1,5), salgın döneminde ücretsiz iş yükünün kadınlar için günde 2,9 saatten 4,5 saate (erkeklerde ise günde 0,3 saat kadar az bir zamandan 1,1 saate) arttığını ortaya koymuştur. Yine aynı çalışmada salgın döneminde ev ve bakım hizmetleri talebinin artmasının, ev içi emekte görülmemiş bir artışa neden olduğu; kadın ve erkeklerin ev içindeki ücretsiz emek işlerine harcadığı zamanın arttığı ancak kadınların ev içi emeğe harcadıkları zamanın iki katına çıktığı belirtilmektedir. Aynı araştırmada salgın döneminde, çalışan kadınların ev içindeki işlerle birlikte günlük çalışma sürelerinin 10 saati aştığı ifade edilmektedir. Türkiye’de özel sektör işletmelerini kapsayan bir diğer araştırmada kadın çalışanların karşılaştığı en büyük sorunların artan ev işleri ve bakım sorumluluğu (%99) ve uzaktan/evden çalışma ile iş yüklerinin artması (%97) olduğunu ortaya koymaktadır (TÜSİAD, TÜRKKONFED ve UN Women, 2020: 17).

Salgın sürecinde, kadınların birincil görevinin ev-bakım işleri ve babaların da aile geçimini sağlayan kişiler olması sosyal normları devam etmiştir. Buna uygun olarak anneler ev işleri, çocuk-yaşlı-hasta bakımına daha fazla zaman harcamışlardır. Kadınlar üzerinde ücretsiz ev işi ve bakım vermenin süresinin-yoğunluğunun artması, dolayısıyla evde artan ücretsiz emek kullanım işlerinin getirdiği yük ücretli kadın emeği üzerinde olumsuz etkilere neden olmaktadır. Nitekim parasal karşılığı olmayan emek kullanım biçimleri, kadınların hem işgücü piyasasına-ücretli istihdama- katılıp katılmamalarını hem de istihdamdaki işlerini, konumlarını belirlemede önemli bir faktördür (Özçatal, 2011: 22; Aşkın ve Aşkın, 2018: 274). İlgili kanıtlara göre küresel olarak çalışma yaşındaki kadınların %42’si, ücretsiz emek işleri nedeni ile ücretli işgücünün dışındadır. Kadınlar ev işi, bakım sorumluluklarını yerine getirme esnekliğine sahip olmak için yarı zamanlı ve kayıt dışı istihdamı seçmek zorunda kalmaktadır (ILO,2018). Salgın sürecin de ise ücretsiz emek yükleri ve bunun kadınların ücretli emekleri ile istihdama katılımları üzerindeki olumsuz etkisi daha da artmıştır. Salgın sürecinde kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında daha fazla ücretli işlerini kaybetmelerinin temel bir nedeni, bu süreçte okulların ve kreşlerin kapatılması ve evde yardımın olmamasının, annelerin babalardan daha fazla çocuk bakım ve ev işini üstlenmesine yol

açmasıdır. Salgın koşullarında artan ücretsiz emek yükleri, iş ve aileyi dengelemede daha fazla zorlukla karşılaşılması kadınların işgücünden ve istihdamdan çekilme olasılığını arttırmaktadır (Collins vd., 2020b:110; Carli, 2020: 649; Yavorsky vd., 2021: 6; Petts, Daniel, Carlson, vd., 2021: 517). Örneğin İngiltere’de yapılan bir çalışmada salgın sürecinde çalışan kadınların %72’si çocuk bakımı sorunları nedeniyle çalışma saatlerini azaltmak zorunda kalmış; %65’i de bu sorumlulukları nedeni ile izne ayrılmıştır. Kadınların %15’i ise işten çıkarılmış, bunların %46’sının işten çıkarılma nedeni çocuk bakım hizmeti eksikliği olmuştur (Van Brunnersum, 2020). Kadınlar salgın sürecinde artan çocuk-yaşlı bakım işlerini yapabilmek için ücretli çalışma saatlerini çok azaltmışlar, yarı-zamanlı işlere geçmişlerdir (Alon vd., 2020; Carli, 2020: 649; Collins vd., 2020b; Foley ve Cooper, 2021; Raile vd., 2021: 555-556). Adaletsiz ev içi iş bölümünün sonucu, çalışan annelerin babalardan daha fazla işlerine ayırdıkları zamanı azaltması ise işlerinde ilerleme, kariyer fırsatlarının, kazanç durumlarının geriye gitmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye’de yapılan araştırmalarda da salgın döneminde kadınların ev işleri, çocukların bakımı-egitiminden birincil sorumlu görülmesi nedeniyle ev işi yüklerinin orantısız bir şekilde artmasının (Kalaylıoğlu, 2020: 7), kadınların erkeklere kıyasla daha fazla işlerini kaybetmelerinin (işten çıkmalarının veya çıkarılmalarının), ücretli-ücretsiz izin almalarının, çalışma saatlerini azaltmalarının temel bir nedeni olduğu ortaya çıkmaktadır (İlkaracan ve Memiş, 2020; Kalaylıoğlu, 2020; TÜSİAD vd., 2020). Bu adil olmayan iş bölümü nedeniyle kadınların ücretli çalışmaları erkeklerle karşılaştırıldığında orantısız bir şekilde azalmıştır.

Diğer taraftan çalışan kadın için ev içi iş yüklerindeki artış iş verimliliklerini azaltmıştır. Türkiye’de yapılan bir araştırmada evden çalışan kadınların iş verimliliğindeki düşüşün (%60,5) erkeklerden (%50,15) çok daha yüksek olduğu; hanede yaşayanların sayısı arttıkça kadın için verimlilik düşüşünün daha fazla olduğu, erkekler içinse bu durumun söz konusu olmadığı ortaya konulmuştur (Bozkurt, 2020: 129). Evde artan karşılıksız emek yükleri, istihdamı sürdüren kadınlar ve özellikle evden çalışanlar arasında hem işteki üretkenliklerinin düşmesine neden olmakta hem de işverenlerin gözünde de kadınların işine bağlılık ve verimlilik eksikliğine, dolayısıyla kadınların çocuk bakımı gibi ev içi işlere, ücretli işten daha fazla öncelik vereceğine dair algılarını güçlendirerek kadınları işten çıkarma riskini arttırmaktadır (Petts vd., 2021: 529; Yavorsky vd., 2021: 7-8). Çalışan kadınların ücretsiz emek işleri yüzünden erkeklere göre daha yoğun bir şekilde ücretsiz izin, evden çalışmaya başvurması, çalışma saatlerini azaltması ise diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de ilerleyen süreçte kadın istihdamına zarar verici etkiler ortaya çıkarma potansiyeli taşımaktadır. Kadınların çalışma saatleri üzerindeki bu değişimler toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının önünde engel teşkil eden döngüleri yeniden ortaya çıkarmaktadır (TÜSİAD vd., 2020: 35). Ücretsiz emek yükü baskısı karşısında kadınlar işlerine dönmeyi seçebilirler. İşveren cephesinden ise kadınların yoğun ücretsiz izin kullanımları, kadınların işverenleri tarafından daha az tercih edilebilir hale gelmesinin önünü açmaktadır. Aynı zamanda kadınların salgında ücretsiz izin kullanımlarının yoğun olması, çalışma saatlerini azaltması veya işgücünden ayrılması kadınların iş becerilerini aşındırmakta ve kadınlar aleyhine devam eden ücret farkının önemli ölçüde genişlemesine yol açmaktadır (Alon vd, 2020: 4).

Tüm bu nedenlerle kadın için hanedeki ücretsiz emek yükünün azaltılması, aile içinde erkeklerin de bu yükü paylaşması kadının istihdamda kalması için gereklidir. Yapılan araştırmalarda, salgın sürecinde annelerin işgücüne katılımı ile babaların çocuk bakımı payları arasında pozitif bir ilişkinin olduğu; babaların ev işlerine daha fazla katılımını teşvik etmenin, salgının yaratacağı daha geniş cinsiyet eşitsizliklerini azaltmada önemli olduğu ortaya konulmuştur (Petts vd., 2021; Alon vd., 2020; Norman, 2019; Collins vd., 2021b).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki veriler, kadınların yüksek bir ücretsiz iş yükü altında olduğunu; Covid-19 ve bunun sonucunda ortaya çıkan uygulamaların mevcut cinsiyet eşitsizliklerini daha da derinleştirdiğini ve ücretsiz iş yükünü daha da artırdığını göstermektedir. Üstelik evde ücretsiz bakım-ev işinin getirdiği ek yükün ücretli kadın emeği üzerindeki olumsuz etkilerini gözler önüne sermektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı sosyal, kültürel normlar; kadınları ev işlerini yapanlar, bakım verenler ve sağlayıcılar olarak inşa ettiği için salgın sürecinde okulların kapanması, sokağa çıkma kısıtlamaları gibi önlemler istihdamda olan ücretli kadınlar için ücretsiz emek kullanımına harcanan zamanı erkeklere kıyasla çok fazla arttırmıştır. Bunun ücretli kadın emeğine etkisi ise kadının istihdama katılımının azalması olarak ortaya çıkmıştır. Covid-19 salgını koşullarında ücretsiz emek sorumluluklarının artması, bu süreçte işini kaybeden kadınların iş bulmasını, istihdama katılmasını ve gelire erişmesini zorlaştırmaktadır. Dünya genelinde ve Türkiye’de uzun süreli salgın ve yinelenen kapanmalar hane içi ücretsiz işlerde toplumsal cinsiyetin getirdiği iş bölümünü iyice pekiştirmiştir. Buna karşın salgın aynı zamanda ev işleri, doğum/bakım ve yaşlı bakımı gibi ücretsiz kadın emeğinin küresel olarak ekonomilerin ve toplumların temelleri olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Kadınların ücretsiz -bakım, ev işleri- emeği salgın sürecinde aileleri ve toplulukları ayakta tutmakta, ekonomik kalkınmaya önemli katkı sağlamasına rağmen ekonomik ve sosyal politikalarda görünmez kılınmakta, ihmal edilmektedir (UN-Women, 2020a; Özkazanç-Pan ve Pullen, 2020: 2). Bu konuda acilen kadınları güçlendirici politikalar ve önlemlere ihtiyaç vardır. Politikaların tasarımında ücretli kadın emeğinin çalışma koşullarının niteliğini iyileştirici ve ücretsiz kadın emeğini (*ev işleri ve bakım işini*) tanıyan, azaltan ve yeniden dağıtan (UN, 2020: 15) ilkeler merkeze alınmalıdır. Örneğin, kadınları desteklemeye yönelik salgın sürecinde ve sonrasında kadınların ev işleri-bakım sorumluluklarını dikkate alan daha kapsamlı esnek çalışma biçimleri sağlanması; babaların ücretsiz bakım hizmetlerine katılımını teşvik edecek ve destekleyecek düzenlemeler yapılması; çocuk bakım tesislerinin ve okulların sürekli -güvenli- çalışmasına öncelik verilmesi; bakım sorumluluğu olan kişiler için nakit transferleri gibi sosyal koruma önlemleri oluşturulması gereklidir (Collins vd., 2021a; Foley ve Cooper, 2021; UN, 2020; Seedat ve Rondon, 2021). Bunun gibi kadınların ücretli emekleri üzerindeki-işgücüne katılım ve istihdamda- cinsiyet eşitsizliğini azaltmak için ülkelerde kamunun kaliteli ücretsiz çocuk bakımı, okul öncesi eğitim, çocuk, yaşlı, hasta ve engelli bakım hizmetleri gibi sosyal bakım hizmet alanlarına yatırım yapması, yeni işler yaratması gereklidir (Antonopoulos ve Memiş, 2009: 116; Seedat ve Rondon, 2021: 3). Bu konuda yapılan bir araştırma, Güney Afrika gibi orta gelirli bir ülkede kamunun -okul öncesi çocuklara yönelik- çocuk bakım hizmetlerine yatırım yapması durumunda iki ila üç milyon yeni iş yaratılacağını ve işsizliğin %10 oranında düşeceğini ortaya koymuştur (Aktaran, Seedat ve Rondon, 2021). Diğer bir araştırmada Türkiye’de erken çocukluk bakımı ve okul öncesi eğitim hizmetlerine yapılacak kamu harcamalarının, işsizler ve gelir dağılımının en alt %40’lık diliminde bulunan hanelere yönelik önemli sayıda iş yaratma potansiyeli bulunduğu; özellikle kadın emeğine yönelik istihdam talebi yaratma ve kadın işgücü arzı üzerindeki engelleri kaldırma yoluyla inşaat sektörüne yapılacak harcamalara göre daha güçlü bir yoksulluk azaltıcı etkisi olacağı gösterilmektedir (İlkkaracan, Kijong ve Kaya, 2015: 62).

SONUÇ

Covid-19 salgını, Türkiye de dahil olmak üzere dünya genelinde kadınların ücretli ve ücretsiz emekleri üzerindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini arttırmıştır. Ücretli kadın emeği açısından var olan eşitsizlikler, Covid-19’un kadınların işgücü piyasası konumlarını erkek işgücüne göre farklı şekilde ve kadın işgücü aleyhine etkilemesine neden olmuştur. Salgın ücretli emekleri açısından kadınların işgücü piyasasındaki savunmasızlıklarını-dezavantajlı konumlarını gözler önüne sermiş

ve daha da derinleştirmiştir. Bu süreçte, ücretli kadın emegi işgücü piyasasında işten çıkarılma, izne ayrılma, çalışma saatlerinin düşmesi, evden çalışma, güvencesiz çalışma koşulları gibi çok şiddetlenen pek çok olumsuz istihdam sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. İşgücü piyasası kanıtları, hazır giyim ve hizmetler sektörü işleri gibi kadınların -toplumsal cinsiyetten kaynaklanan ayırım nedeniyle- erkeklere göre daha fazla istihdamda oldukları sektörlerin salgından en çok etkilenen sektörler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sektörlerde çalışan kadınlar hızla gelir elde etme imkanlarını yitirmiş ve işgücüne/istihdama katılımdan çekilmişler; evlere dönmüşlerdir.

Salgın, kadınların ücretli emekleri üzerinde kaybedilen işlerin ve azaltılan çalışma saatlerinin ötesinde, kadınların ücretsiz emekleri üzerinde artan bir iş yükü baskısı yaratmıştır. Kadınlar salgından önce de orantısız bir şekilde ücretsiz ev içi bakım ve ev işlerinin sorumluluklarının yükünü taşımaktaydılar. Kadınların salgın öncesinde de toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünden kaynaklı adil olmayan bu ücretsiz iş yükleri salgın koşullarında adeta tırmanmıştır. Salgın aynı zamanda kadınların, ücretsiz emek kullanımlarındaki eşitsiz yükün işgücü piyasasına tam ve eşit katılımının önündeki en temel engel olduğunu gözler önüne sermiştir. Salgın koşulları gereği alınan önlemler (okulların, çocuk bakım merkezlerinin kapatılması, işyerlerinin kapatılması, sokağa çıkma yasakları gibi) kadınlar üzerinde ücretsiz ev işi ve bakım vermenin süresinin-yoğunluğunun artmasına neden olmuş, kadınlar bu işleri yapabilmek için erkeklere kıyasla ücretli çalışma saatlerini çok azaltmış veya istihdamdan ayrılmışlardır. Ücretsiz emek yükünün baskısı karşısında, ücretli emekleri olumsuz etkilenmiş, erkeklerle karşılaştırıldığında işgücüne-istihdama katılımları orantısız bir şekilde azalmıştır. Bu süreçte kadınların ücretli işgücüne-istihdama katılımı nicel olarak düşmekte, kadınlar adeta işgücü piyasasından evlere itilmektedir. İstihdamdaki bu azalmaya aynı zamanda ücretli kadın emeginin istihdamının niteliğinin düşmesi de eşlik etmekte; kadınların çalışma koşulları kötüleşmektedir. Özellikle salgın koşullarında ekonominin ve toplumun işleyişi açısından sağlık, bakım hizmetleri ve toplum hizmetleri kilit önemde olmasına rağmen, bu sektörlerde çalışan kadınların emegi ve önemi görmezden gelinmekte, kadınların çalışma koşulları insan onuruna yakışır işlerin çok gerisinde kalmaktadır.

Üstelik kadınlar, toplumsal cinsiyete özgü kadın işi olarak görülen düşük statülü/ücretli, güvencesiz işlerde aşırı yoğunlaşmaları; işgücü piyasasında kadın için uygun görülen işlerin kısıtlılığı, salgın koşullarında evde artan bakım ve ev işleri sorumlulukları gibi süregelen eşitsizlikler nedeniyle salgın sürecinde iş kayıplarına karşı hâlâ çok daha savunmasızdır. Bu bakımdan salgının ücretli kadın emegi üzerindeki olumsuz etkileri günümüzde okullar/kreşler/çocuk merkezleri yeniden açıldıktan; işletmeler-işyerleri üretim-hizmet faaliyetlerine döndükten sonra da devam etmektedir. Erkeklerin ekonomik faaliyetleri salgın öncesi haline dönmekte, kadın istihdamındaki artış daha yavaş olmakta ve istihdama katılımları yerleşik toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle erkeklerin çok gerisinde kalmaktadır. Ücretli kadın emeginde nicel ve nitel olarak yaşanan kötüleşme ve orantısız bir şekilde artan ücretsiz emek yükleri, kadınların toplumsal yaşamda ikincil konumlarını pekiştirdiği gibi ekonomik alanda yoksulluklarını arttırma tehdidi taşımaktadır. Zira istihdama düşük katılım ve bu katılımın daha çok düşük ücretli, nitelsiz, yarı-zamanlı ve enformel işlerde olması kadınların ekonomik kırılganlıklarını arttırmakta, gelir güvencesini tehdit etmektedir. Bunların yanı sıra salgın sürecinde kadınların hane içi ücretsiz emek işleri hane, toplum ve ekonomik sistemin sürdürülebilirliği ve dayanıklılığı açısından temel önemde olmasına karşın toplumsal cinsiyet normlarından beslenerek bu işlerin orantısız bir şekilde kadına kalması ve -kadın işi olarak algılanan bu işlerin önemsenmemesi sonucu- değerinin ihmal edilmesi, mevcut cinsiyet eşitsizliklerini pekiştirmektedir.

Çalışmanın tüm bulguları göstermektedir ki; Covid-19 salgınının etkileri asla toplumsal cinsiyetten bağımsız değildir. Salgın, toplumsal cinsiyet ve sosyoekonomik eşitsizlikleri çok daha derinleştirmiştir. Bu nedenle Covid-19 salgınının toplumsal cinsiyet etkisini dikkate almak ve analizini yapmak çok önemlidir. Kadınların ücretli-ücretsiz emekleri üzerindeki eşitsizlikleri azaltacak politikaları belirlemek için bu araştırmalar gereklidir. Tüm bu sonuçlar, salgının kadınlar için olumsuz ekonomik etkilerini en aza indirmeyi hedefleyen ve toplumsal cinsiyeti merkezine alan sosyal politikalara acilen ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Salgın sürecinde ekonomik alan başta olmak üzere toplumsal yaşamın her alanında daha savunmasız hale gelen kadınları, korumak ve desteklemek için yasal politikalarla özel olarak güçlendirilmesi gerekmektedir. Kadınların güçlendirilmesi aynı zamanda gelecekte yaşanabilecek bütün kriz koşullarında toplumun ve ekonomik sistemin direncini ve bunların üstesinden gelme yeteneğini arttıracaktır.

Kadınları güçlendirici politikalar hem ücretsiz kadın emeğini tanıyan, azaltan ve yeniden dağıtan hem de ücretli kadın emeğinin çalışma koşullarının niteliğini iyileştirici ilkeler çerçevesinde tasarlanmalıdır. Örneğin kadınların ücretsiz ve ücretli (enformel/kayıt dışı) tüm üretim faaliyetlerinin/ emeklerinin tanınması ve sosyal koruma sistemleri kapsamına alınması; salgın koşullarında çocuk bakımı konusunda zorluk yaşayan çalışanlara ücretli izin veren işverenlere nakit sübvansiyonları gibi devlet teşvikleri; kamunun sunduğu bakım hizmetlerinin güçlendirilmesi; tüm merkezi ve yerel yönetimlerin, ücretsiz çocuk-yaşlı bakım hizmetlerine yatırım yapmak şeklinde bakımın sağlanmasına dahil edilmesi; kadınların ev işleri ve bakım sorumluluklarını dikkate alan çalışma biçimleri sağlanması, bu çalışma biçimleri olanağı sunan işverenlere devlet teşvikleri ile vergi indirimi-sigorta katkısı-nakit sübvansiyonları sağlanması gibi politika uygulamaları yapılmalıdır. Kadın istihdamında sektörel ve mesleki ayrımcılığı önleyecek politikalar oluşturulmalıdır. Bu politikalar yolu ile çözümler geliştirmede kadınların kendi yaşamlarını etkileyen ilgili tüm politikalarda kendilerinin ve temsilcilerinin aktif katılımının sağlanması, karar verme süreçlerine dahil edilmesi, durumlarını iyileştirmek için önemlidir. Bunlar, kadınların işgücüne-istihdama katılımlarını artırdığı gibi ekonomik ve sosyal yaşamda ikincil konumlarını dönüştürecek olanaklar sağlayacaktır. Aynı zamanda bu politika ve stratejilerin başarılı olması yönünde toplumda kadınların ücretli/ücretsiz emeklerinin ve rollerinin, sosyal ve ekonomik olarak toplum için değerli olduğu konusunda bilgilendirme ve farkındalık oluşturulması gereklidir.

Kaynakça

- Acar, A. C. (1995). İktisadi Faaliyetlerde Kadınların Üretici Faaliyetlerinin Görünmezliği Sorunu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*. 40. 195-202.
- Acar-Savran, G. (2008). İkinci Basıma Önsöz. G. Acar-Savran ve N. Tura Demiryontan (Yay. Haz.). *Kadının Görünmeyen Emeği*. 9-16. Yordam Kitap.
- Ahmed, F., Ahmed, N., Pissarides, C. ve Stiglitz, J. (2020). Why Inequality Could Spread COVID-19. *Lancet Public Health*. 5(5). e240. [doi: 10.1016/S2468-2667(20)30085-2].
- Alon, T., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J. ve Tertilt, M. (2020). The Impact of Covid-19 on Gender Equality. *Massachusetts: NBER Working Paper Series*. Working Paper 26947. [https://www.nber.org/system/files/working_papers/w26947/w26947.pdf]. (Erişim: 14 Ocak 2022).
- Antonopoulos, R. ve Memiş, E. (2009). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Mevcut Küresel Ekonomik Kriz ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri. *Eğitim Bilim Toplum*. 7(27). 78-130.
- Aşkın, E. Ö. ve Aşkın, U. (2018). Kadın Emeği Kullanım Çeşitliliği ve Türkiye İşgücü Piyasasında Görünümü. *Sosyal Bilimlerde Değişim ve Gelişim Yazıları I*. (Editörler: C. Çataloluk, D. Bozdoğan). İstanbul: Gece Kitaplığı. 271-317.

Atasü-Topcuoğlu, R. (2011). Kadın Emegi ve İşgücü Piyasasında Yeni Eğilimler: Kısmi Zamanlı Çalışma ve Ev Eksenli Çalışma. *Kadın Emegi Konferansı Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları Bildiri Kitabı*. TEPAV. 42-49.

Ayvaz Kızılgöl, Ö. (2012). Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*. 13(1). 88-101.

Baird, M. ve Hill, E. (2020). COVID-19 and Women's Economic Participation: A Rapid Analysis on COVID-19 and Implications For Women's Economic Participation. *The University of Sydney Business School*. [https://investinginwomen.asia/wp-content/uploads/2020/05/Report-COVID-19-and-Women%E2%80%99s-Economic-Participation.pdf]. (Erişim: 30 Ocak 2022).

Barret, M. (1995). *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*. (Çeviren: Şen Süer). Pencere Yayınları.

Beken, N. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Kadın İstihdamı: Türkiye Örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 47-74.

Boniol, M., McIsaac, M., Xu, L., Wuliji, T., Diallo, K. ve Campbell, J. (2019). Gender Equity in the Health Workforce: Analysis Of 104 Countries. Working 1. Geneva: World Health Organization [https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311314/WHO-HIS-HWF-Gender-WP1-2019.1-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y]. (Erişim: 30 Ocak 2022).

Bozkurt, V. (2020). Pandemi Döneminde Çalışma: Ekonomik Kaygılar, Dijitalleşme ve Verimlilik. *Covid Pandemisinin Ekonomik, Siyasal ve Sosyal Etkileri*. (Editörler: D. Demirbaş, V. Bozkurt ve S. Yorgun). İstanbul Üniversitesi Yayınevi. 115-136.

Buvinic, M. (1998). Women in Poverty: A New Global Underclass. Washington D. C. [https://publications.iadb.org/publications/english/document/Women-in-Poverty-A-New-Global-Underclass.pdf]. (Erişim: 17 Ocak 2022).

Carli, L. L. (2020). Women, Gender Equality and COVID-19. *Gender in Management*. 35(7-8). 647-655. [https://doi.org/10.1108/GM-07-2020-0236].

Chauhan P. (2021). Gendering COVID-19: Impact of the Pandemic on Women's Burden of Unpaid Work in India. *Gender Issues*. Oct 24.1-25. [doi: 10.1007/s12147-020-09269-w].

Coffey, C., Revollo, P. E., Harvey, R., Lawson, M., Butt, A. P., Piaget, K., Sarosi, D. ve Thekkudan, J. (2020). Time to Care Unpaid and Underpaid Care Work and the Global Inequality Crisis. Oxfam International. [https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620928/bp-time-to-care-inequality-200120-en.pdf;jsessionid=695D04FF65FD05A53623FE61152581F?sequence=36]. (Erişim: 30 Ocak 2022).

Collins C., Ruppanner L., Landivar C. L. ve Scarborough, W. J. (2021a). The Gendered Consequences of A Weak Infrastructure of Care: School Reopening Plans and Parents' Employment During the COVID-19 Pandemic. *Gender ve Society*. 35(2). 180-193. [https://doi.org/10.1177/08912432211001300].

Collins, C., Landivar, L. C., Ruppanner, L. ve Scarborough, W. J. (2021b). COVID-19 and the Gender Gap in Work Hours. *Gender, Work Organization*. 28(1).101-112. [https://doi.org/10.1111/gwao.12506].

Craig, L ve Churchill, B. (2021). Working and Caring at Home: Gender Differences in the Effects of Covid-19 on Paid and Unpaid Labor in Australia. *Feminist Economics*. 27(1-2). 310-326. [doi: 10.1080/13545701.2020.1831039].

Dayıoğlu, M. ve Kırdar, M. (2010). *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Belirleyici Etkenler ve Eğilimler*. T.C. DPT ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı.

Dedeoğlu, S. ve Yaman, Öztürk, M. (2010). *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi: Türkiye Örneği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2021). *Dünya'da ve Türkiye'de Çalışma Yaşamında Kadın*. Uluslararası Çalışma Örgütü. Kadınlar İçin Daha Çok ve Daha İyi İşler Programı. Ankara.

- Dutta, D. (2019). No Work Is Easy!: Notes from the Field on Unpaid Care Work for Women. *Mind the Gap: The State of Employment in India*. (Editör: D. Dutta). Oxfam India. 98–125. [https://www.oxfamindia.org/sites/default/files/2019-03/Full%20Report%20-%20Low-Res%20Version%20%28Single%20Pages%29.pdf]. (Erişim: 30 Ocak 2022).
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Cinsiyet Eşitliği İzleme Derneği (CEİD) Yayınları. Ankara. [https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf]. (Erişim: 27 Ocak 2022).
- Ecevit Y. (2013). Emek. *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (Editörler: Y. Ecevit, N., Karkiner). Anadolu Üniversitesi. Eskişehir. 25-49.
- Ecevit, Y. (2012). Feminist Sosyal Politika Bağlamında, Türkiye’de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak. *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi*. (Der. G. Toksöz ve A. Makal). Ankara: Ankara Üniversitesi Yay. 220-265.
- Ekiz, Gökmen, Ç. (2017). Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu. *Çalışma ve Toplum*. 55(4). 1967-2000.
- Ekiz, Gökmen, Ç. (2022). A New Perspective on Women’s Care Burden and Employment in Turkey. *New Perspective on Turkey*. 66. 11-34. [doi:10.1017/npt.2021.21].
- Ewing-Nelson C. (2020). Four Times More Women Than Men Dropped Out of the Labor Force in September. Factsheet, National Women’s Law Center. [https://nwlc.org/wp-content/uploads/2020/10/september-jobs-fs1.pdf]. (Erişim: 30 Ocak 2022).
- Foley, M. ve Cooper, R. (2021). Workplace Gender Equality in the Post-Pandemic Era: Where to Next?. *Journal of Industrial Relations*. 63(4). 463–476. [https://doi.org/10.1177/00221856211035173].
- Güler, C. (2021). COVID-19 Salgını Döneminde Ev İşçilerinin Derinleşen Sorunları: İstanbul Örneği. *Journal of Economy Culture and Society*. 2021. 64(183-206). [doi: 10.26650/JECS2021-880507].
- İlkkaracan, İ. ve Memiş, E. (2020). COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler. UNDP. Rapor. [https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporatereports/COVID-gender-survey-report.html]. (Erişim: 17 Ocak 2022).
- İlkkaracan, İ., Kijong K. ve Kaya, T. (2015). *Sosyal Bakım Hizmetlerine Kamu Yatırımlarının İstihdam, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Yoksulluğa Etkileri: Türkiye Örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi. Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi ve Levy Ekonomi Enstitüsü. İmak Yay. İstanbul.
- ILO (2021). ILO Gözlem: COVID-19 ve Çalışma Yaşamı 7. Güncellenmiş Tahminler ve Analiz. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_769693.pdf]. (Erişim:15 Ocak 2022).
- ILO (2020a). Monitor: COVID-19 and the World of Work. Third edition Updated Estimates and Analysis. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_743146.pdf]. (Erişim:15 Ocak 2022).
- ILO (2020b). Impact of the COVID-19 Crisis on Loss of Jobs and Hours Among Domestic Workers. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_747961.pdf]. (Erişim:15 Ocak 2022).
- ILO (2020c). A Gender-Responsive Employment Recovery: Building Back Fairer, ILO Policy Brief, ILO. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_751785.pdf]. (Erişim: 15 Ocak 2022).

ILO (2020d). COVID-19 and the Impact on Agriculture and Food Security. ILO Sectoral Brief. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/briefingnote/wcms_742023.pdf]. (Erişim:15 Ocak 2022).

ILO (2018). Care Work and Care Jobs for the Future of Decent Work, ILO. Geneva: [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_633135.pdf]. (Erişim: 30 Ocak 2022).

Kalaylıoğlu, Y. (2020). Türkiye’de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi Rapor Özeti. UN Women. [https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73989_rgaexecutivesummaryturkish.pdf]. (Erişim: 9 Ocak 2022).

Kılıç, D. ve Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*. 47(1). 107-130.

Lichtenwalter, S. (2005). Gender Poverty Disparity in US Cities: Evidence Exonerating Female-Headed Families. *Journal of Sociology and Social Welfare*. 32(2). 75-96.

Lokot, M., ve Bhatia, A. (2020). Unequal and Invisible: A Feminist Political Economy Approach to Valuing Women’s Care Labor in the COVID-19 Response. *Frontiers in Sociology*. 5. 588279. [https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.588279].

Macdonald, F. ve Charlesworth, S. (2021). Regulating for Gender-Equitable Decent Work in Social and Community Services: Bringing the State Back in. *Journal of Industrial Relations*. 63(4). 477–500. [doi:10.1177/0022185621996782].

Memiş, E. ve Özay, Ö. (2011). Eviçi Uğraşlardan İktisatta Karşılıksız Emeg: Türkiye Üzerine Yapılan Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme. *Birkaç Arpa Boyu...21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. (Editör: S. Sancar). Koç Üniversitesi Yayınları. 239-268.

Norman, H. (2019). Does Paternal Involvement in Childcare Influence Mothers’ Employment Trajectories During the Early stages of Parenthood in the UK? *Sociology*. 003803851987072. [doi: 10.1177/0038038519870720].

O’Donnell, M., Buvinic, M., Kenny, C., Bourgault, S. ve Yang, G. (2021). Promoting Women’s Economic Empowerment in the COVID-19 Context. Center for Global Development. [https://www.cgdev.org/sites/default/files/promoting-wee-during-covid.pdf]. (Erişim: 9 Ocak 2022).

Öneş, U., Kızıllırmak, B. ve Memiş, E. (2015). Türkiye’de Yoksulluk ve Hane İçi İş Zamanı Dağılımı: Analiz ve Politika Önerileri, *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* (Der: Dedeoğlu, S. ve Elveren, A. Y.). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları. 123-146.

Özbay, F. (1991). Türkiye’de Kadın ve Çocuk Emegi. *Toplum ve Bilim*. 53. 41–54.

Özçatal, E. Ö ve Güven, P. (2022). Covid-19 Kriz Sürecinin Kadınların Kayıt Dışı İstihdamına Etkileri. *Politik Ekonomik Kuram*. 6(1). 73-101. [doi: 10.30586/pek.1107358].

Özçatal, E. Ö. (2011). Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1(1). 21-39.

Özkazanç-Pan, B. ve Pullen, A. (2020). Reimagining Value: A Feminist Commentary in the Midst of the COVID-19 Pandemic, *Gender Work and Organ*. 1–7. [doi:10.1111/gwao.12591].

Öztürk, M. Y. (2011). Karşılıksız Bakım Emegi ve Kadın İstihdamına Etkisi. *Kadın Emegi Konferansı Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları Bildiri Kitabı*. TEPAV. 54-62. [https://www.tepav.org.tr/kades/folders/BildiriKitabi.pdf]. (Erişim: 9 Ocak 2022).

Petts, J. R., Daniel L. Carlson, D. L. ve Pepin, R. J. (2021). A Gendered Pandemic: Childcare, Homeschooling, and Parents’ Employment During COVID-19. *Gender Work Organization*. 28(2). 515-534. [https://doi.org/10.1111/gwao.12614].

- Raile, A., Raile, E., Parker, D., Shanahan, E. ve Haines, P. (2020). Women and The Weight of A Pandemic: A Survey of Four Western U. S. States Early in the Coronavirus Outbreak. *Gender, Work and Organization*. 28(2). 554-565. [https://doi.org/10.1111/gwao.12590].
- Richardson, D. ve Denniss, R. (2020). Gender Experience During the COVID-19 Lockdown: Women Lose from COVID-19, Men to Gain from Stimulus, The Australia Institute. [https://australiainstitute.org.au/wp-content/uploads/2020/12/Gender-experience-during-the-COVID-19-lockdown.pdf]. (Erişim: 17 Ocak 2022).
- Robinson, C. (2020). New Zealand is in A‘Shecession’ So Where is the Much-Needed ‘She-Covery’? The Guardian. [https://www.theguardian.com/world/2020/sep/25/new-zealand-is-in-a-shecession-so-where-is-the-much-needed-she-covery]. (Erişim: 17 Ocak 2022).
- Sakellariou, D., Malfitano, A. ve Rotarou, E. S. (2020). Disability Inclusiveness of Government Responses to COVID-19 in South America: A Framework Analysis Study. *International Journal for Equity in Health*. 19(1). 131. [https://doi.org/10.1186/s12939-020-01244-x].
- Sarker, M. R. (2021). Labor Market and Unpaid Work Simplications of COVID-19 for Bangladeshi Women. *Gender, Work and Organization*. 28(2). 597-604. [https://doi.org/10.1111/gwao.12587].
- Seedat, S. ve Rondon M. (2021). Women’s Wellbeing and the Burden of Unpaid Work. *BMJ*. 2021. 374.1972. [doi: 10.1136/bmj.n1972 pmid: 34465574].
- Spierings, N. (2014). The Influence of Patriarchal Norms, Institutions and Household Composition on Women’s Employment in Twenty-Eight Muslim-Majority Countries, *Feminist Economics*. (20)4. 87-112. [doi: 10.1080/13545701.2014.963136].
- Stevenson, B. (2021). Women, Work and Families: Recovering from the Pandemic-Induced Recession. The Hamilton Project, Brookings Institution. [https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2021/09/20210929_Hamilton_stevenson_womenWorkFamilies.pdf]. (Erişim: 30 Ocak 2022).
- Temiz Giysi (2021) Covid-19 Salgınının Tekstil Sektörü İşgücüne Etkisi Araştırması. [http://www.temizgiysi.org/wp-content/uploads/2021/06/cc-covid19-rapor-final.pdf].
- Toksöz, G. ve Memiş, E. (2020). Gender Inequalities in Informal Employment and Wage Gap in Turkish Manufacturing. *Ekonomik Yaklaşım*. 31(114). 39-71.
- TÜİK (2022). Türkiye İstatistik Kurumu. İşgücü İstatistikleri. [https://www.tuik.gov.tr].
- TÜİK (2021). Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri. 2020.
- TÜSİAD, TÜRKONFED ve UN WOMEN. (2020). Covid-19 Salgınının Kadın Çalışanlar Açısından Etkileri, TÜSİAD, Rapor. [https://tusiad.org/tr/tum/item/10661-covid-19-salgininin-kadin-calisanlar-acisindan-etkileri-arastirmasi]. (Erişim: 17 Ocak 2022).
- UN-Women. (2020a). From Insights to Action: Gender Equality in the Wake of COVID-19, UN. [https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2020/Gender-equality-in-the-wake-of-COVID-19-en.pdf]. (Erişim: 30 Ocak 2022).
- UN-Women. (2020b). Surveys Show that COVID-19 Has Gendered Effects in Asia and the Pacific. [https://data.unwomen.org/resources/surveys-show-covid-19-has-gendered-effects-asia-and-pacific]. (Erişim: 30 Ocak 2022).
- UN (2020). Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women, UN. [https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2020/06/report/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en-1.pdf]. (Erişim: 30 Ocak 2022).
- Urhan, B. ve Etiler, N. (2011). Sağlık Sektöründe Kadın Emeginin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi. *Çalışma ve Toplum*. 2(29). 191-216.

Van Brunnersum, M. Sou-Jie (2020). Covid-19 Childcare Burden Destroying Mothers' Careers. *Deutsche Welle*. [https://www.dw.com/en/covid-19-childcare-burden-destroying-mothers-careers/a-54318258]. (Erişim: 17 Ocak 2022).

WB (2020a). Employment in Services, Male (% of Male Employment). (Modeled ILO estimate). [https://data.worldbank.org/indicator/sl.srv.empl.ma.zs]. (Erişim: 9 Ocak 2022).

WB (2020b). Employment in Services, Female (% of Female Employment). (Modeled ILO estimate). [https://data.worldbank.org/indicator/sl.srv.empl.fe.zs]. (Erişim: 17 Ocak 2022).

Winskill, P., Whittaker, C., Walker, P., Watson, O., Layton, D., Imai, N. ve Ghani, A. (2020). Equity in Response to the COVID-19 Pandemic: An Assessment of the Direct and Indirect Impacts on Disadvantaged and Vulnerable Populations in Low- and Lower Middle Income Countries. London: Imperial College London. [https://doi.org/10.25561/78965]. [https://www.imperial.ac.uk/media/imperial-college/medicine/mrc-gida/2020-05-12-COVID19-Report-22.pdf]. (Erişim: 30 Ocak 2022).

Yavorsky, J. E., Qian, Y. ve Sargent, A. C. (2021). The Gendered Pandemic: The Implications of COVID-19 for Work and Family. *Sociology Compass*. 15(1-13). [https://doi.org/10.1111/soc4.12881].

Zamarro, G., Prados, M. J. (2021). Gender Differences in Couples' Division of Childcare, Work and Mental Health During COVID-19. *Rev Econ Household*. 19(11-40). [https://doi.org/10.1007/s11150-020-09534-7].

Zoch, G., Bachman, A. C. ve Vicari, B. (2021). Reduced Well-Being During the COVID-19 Pandemic- the Role of Working Conditions. *Gender Work Organization*. 1-22. [https://doi.org/10.1111/gwao.12777].

